

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ-TARIM ANLAŞMASI'NIN YENİ GÖRÜŞME
DÖNEMİ VE TÜRKİYE: OLANAKLAR, KISITLAR VE STRATEJİLER**

Erol H. ÇAKMAK

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Halis AKDER

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Aralık 1999

Ankara

YAYIN NO: 34

ISBN 975-407-050-4

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
GİRİŞ	1
1. TA GÖRÜŞMELERİNDE ALTERNATİF YAKLAŞIMLAR	2
2. DTÖ-TARIM ANLAŞMASI	3
2.1. ŞEMATİK GÖRÜNÜM.....	3
2.2. TÜRKİYE'NİN TAAHHÜTLERİ VE KARŞILAŞTIRMALAR	4
2.2.1. Gümrük Vergisi Taahhütlerinin Mantığı ve Tehlikeleri.....	4
2.2.2. İhracat Sübvansiyonlarının Mantığı ve Tehlikeleri	5
2.2.3. İç Destekler: Yapılanlar ve Yapılması Gerekenler	6
3. UR-TA DÜNYA TİCARETİNDE ÖNEMLİ PAYA SAHİP ÜLKELERE ETKİLERİ VE POLİTİKA DEĞİŞİKLİKLERİ.....	6
3.1. UR-TA'NIN BEŞLİ ÇETEYE ETKİLERİ	7
3.2. BEŞLİ ÇETE POLİTİKALARINDA UR SONRASI DEĞİŞİKLİKLER VE MUHTEMEL BAŞLANGIÇ POZİSYONLARI.....	8
3.2.1. Avrupa Birliği	8
3.2.2. Amerika Birleşik Devletleri	10
3.2.3. Kanada.....	11
3.2.4. Avustralya ve Yeni Zelanda	11
3.2.5. Japonya	11
3.3. BEŞLİ ÇETE'NİN POZİSYONLARININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ	12
4. DTÖ-TARIM ANLAŞMASINDA OLASI DEĞİŞİKLİKLER.....	14
4.1. GENEL YAPI	14
4.2. TARİFE TAAHHÜTLERİNDE İNDİRİM.....	14
4.3. İHRACAT SÜBVANSİYONLARININ SEVİYE VE UYGULAMASI	15
4.4. İÇ DESTEK ÖLÇÜTLERİ	15
4.5. YENİ ALAN: DEVLET KURULUŞLARI TİCARETİ	16
5. DÜNYA TARIM MALLARI FİYAT VE TİCARETİNDE OLASI GELİŞMELER.....	16
6. TÜRKİYE TARIMINDA GELİŞMELERE GENEL BAKIŞ.....	18
6.1. TARIM SEKTÖRÜNÜN PERFORMANSI	18
6.2. TARIM DESTEK POLİTİKALARININ YAPISI VE DEĞERLENDİRME	21
7. TÜRKİYE'NİN ULUSAL POLİTİKA SEÇENEKLERİ	23
7.1. GENEL	23
7.2. ÜRÜN GRUBU	24
7.3. DEVLET KURULUŞLARI TİCARETİ	25
8. ULUSAL POLİTİKA SEÇENEKLERİ VE PAZARLIK POZİSYONLARI EŞLEŞMESİ.....	26
9. 2004 YILI İÇİN YAPILMASI GEREKENLER.....	28
KAYNAKLAR.....	29

ÖNSÖZ

Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitü'sünün amaçlarında biri, önemli ve güncel konularda tarımsal ekonomik araştırmalar yapmak ve bilgileri karar alıcı mekanizmalara sağlamaktır. Türkiye Batı ile entegrasyon çerçevesinde önemli gelişmeler içerisine girmiştir. Uluslararası ticareti, serbest ticaretin geliştirilmesi yönünde düzenlemeyi amaçlayan Dünya Ticaret Örgütü ile ilişkiler bu gelişmelerin önemlilerinden birisidir. Bu görüşmelerde Tarım Anlaşması çerçevesinde, ülke stratejisinin ve ortaya çıkacak soruların cevaplanması amacıyla böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu çalışmanın amaca hizmet edeceğini ümidiyle, çalışmayı yürüten Sayın Erol H. ÇAKMAK'a, Halis AKDER'e ve çalışmaya katkısı olan kişilere teşekkür ederim.

Doç. Dr. Ahmet BAYANER
Müdür Vekili

Giriş Kutusu 1

Dünya Ticaret Örgütü-Tarım Anlaşması Görüşmelerinin Muhtemel Aşamaları

DTÖ'nün Üçüncü Bakanlar Toplantısı 30 Kasım-3 Aralık tarihleri arasında ABD'de yapılacaktır. Bu toplantıda üye ülkelerin ticaret ve tarım bakanları görüşmelerin genel kapsamı, yapısı ve takvimi konularında karar alarak, görüşmecilerin çalışacakları çerçeveyi belirlemiş olacaklardır.

Bu karar, örneğin, tarım için ayrı bir görüşme grubu kurulmasını ve görüşmelerin üç yıl içinde bitirilmesini içeren bir çerçeve belirleyebilir. Görüşme sürecinin çeşitli aşmalardan geçmesi beklenmektedir. Birinci yılda görüşmeciler görüşme önerilerini ortaya koyup, çeşitli konularda tereddütlerini bildireceklerdir. İkinci yıl başlarında, tarım görüşme grup başkanı, konsensüse sadık kalarak anlaşmanın yapılabilmesi için üye ülkelerin gerekli gördükleri ana noktaları içeren bir taslak metni hazırlayıp, tartışmaya açacaktır. Üyeler, taslak metni inceledikten sonra, konsensüse ulaşamayan ve açık olmayan belirli konularda karşılıklı açıklamalar isteyecek ve pazarlıklar sürecektir. Büyük bir olasılıkla üçüncü yıla sarkacak aşamada ise üyeler, başkanın orijinal veya değiştirilmiş metnine sadık kalarak ilk tekliflerini yapacaklardır. Tüm üyelerin kabul edeceği bir metni ortaya çıkarmak için, teklifler üzerine pazarlıklar devam edecektir. Pazarlıklar sona erdikten sonra, üyelerin anlaşmayı uygulamaya koyabilmesi için gerekli politik ve yasal değişiklikleri yapmak bir yıl daha sürebilir ve anlaşma ve taahhütleri takip eden yılda yürürlüğe girebilme olasılığı vardır.

En iyimser tahminle yeni görüşme döneminin bir anlaşma ile sonuçlanması 2004 yılını bulacaktır. Aralık 1999 Bakanlar Toplantısı sadece bir başlangıçtır. Ancak, gelişmekte olan ülke taahhütlerinin 2004 yılında sona erdiği ve bu ülkelerin taahhütlerinin gelişmiş ülke taahhütlerinin belli bir oranı olduğu dikkate alındığında bu görüşme sürecinin Türkiye'nin 2004 sonrası taahhütlerini büyük oranda belirleyeceği açıktır. Türkiye başlangıç görüşme pozisyonunu belirlemelidir. Anlaşmanın detayları açığa çıktıkça başlangıç görüşme pozisyonu gözden geçirilir.

Giriş Kutusu 2

Dünya Ticaret Örgütü Üçüncü Bakanlar Toplantısının Gündemi ve Gelişmekte olan Ülkeler

Bakanlar Toplantısının önceki anlaşma döneminde belirlenmiş bir olağan gündemi vardır. Gündemde tarım ve hizmetler sektörlerinde dış ticaretin liberalizasyonunu artırıcı görüşmeler ana gündem maddeleri olarak yer almaktadır. Seattle Toplantısına kadar bitirilmesi gereken çok sayıda anlaşmanın gözden geçirilmesi tamamlanamayınca, gündem epeyce ağırlaşmıştır. Bu anlaşmalar: Anlaşmazlık Çözüm Anlaşması (DSU), Ticaretle İlişkili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPs), Ticaretle İlişkili Yatırım Önlemleri Anlaşması (TRIMs) Sübvansiyon ve Karşılık Önlemleri Anlaşması ve Anti-Dumping Anlaşmasından oluşturmaktadır (DTÖ, 1999). Ayrıca, rekabet, çevre ve emek standartları konuları listeye eklenebilir.

Gelişmekte olan ülkeler gündemi, iki nedenden dolayı, önceden belirlenen görüşme konularıyla sınırlandırmak için işbirliği yapmalıdırlar. İlk olarak, belirlenmiş gündem dışındaki konularda hazırlıksız olduklarından, Anlaşmaların etkilerini kestirmekten uzaktırlar. İkinci olarak, gündeme eklenen ve eklenebilecek tüm konular gelişmiş ülkeler (GÜ) tarafından teklif edilmiştir. Daha çok GÜ'lerin çıkarlarına hizmet edeceklerini kestirmek için derin analize gerek yoktur. Uluslararası görüşmeler "al gülüm ver gülüm" dünyasıdır. Örneğin, GOÜ'lerin lehine olacağı iddia edilen yatırımların serbestçe dolaşımına karşılık emeğin serbestçe dolaşımının pazarlık konusu olması gerekir (Panagariya,1999).

Tarım dışı anlaşmalar ve tarım anlaşmalarının pazarlık aşamasında etkileşim içinde olmaları kaçınılmazdır.

GİRİŞ

Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü-Tarım Anlaşmasının yeni görüşme döneminde takınacağı tavır ile 2000'li yıllarda tarım sektörünün gelişmesini etkileyecek politika seçeneklerini büyük oranda belirlemiş olacaktır. Tarım politikalarının ve alt kümesi olan tarım destekleme politikalarının değişimi için, yıllar sürebilecek Dünya Ticaret Örgütü görüşmeleri, gerekli ve verimli tartışma ortamının yaratılmasında ve hatta, bu politikaların değişimini hızlandırmada bir fırsat olarak görülebilir.

Tarım Anlaşması, gelişmiş ülkeler için uygulama döneminin sona ermesi nedeniyle, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) Aralık 1999'da başlayacak görüşme döneminde öncelikli olarak ele alınacaktır. Tarımın yanında, hizmet sektörü, yabancı yatırım, rekabet, ve fikri mülkiyet konularıyla ilgili ulusal düzenlemelerin görüşmelerde ele alınacak muhtemel sorunlar olarak belirmektedir. Bu muhtemel konular genel olarak, piyasa ulaşımını düzenlemeyi amaçlamakta ve tarımı dışlamamaktadır. Tarımın diğer konulardaki görüşmelerden etkilenmesi kaçınılmazdır.

Bu tür çok taraflı anlaşmaların yapılmasında dünya piyasalarında ağırlığa sahip ülkelerin belirleyici güçlerinin olması kaçınılmazdır. Ancak, küçük ülkelerin uzun dönem çıkarlarını gözeterak kurabilecekleri koalisyonların etkili olabileceği Uruguay Turu görüşmelerinde izlenmiştir. Çıkar gruplarını gelişmişlik düzeyine bağlı olarak belirlemek etkili olmayabilir. Özellikle tarım görüşmelerinde, gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) yüksek oranda korunan gelişmiş ülke (GÜ) pazarlarına tercihli ulaşımının yanında tercihin sağladığı fiyat istikrarı bu tür koalisyonları zorlaştırmakta ve tarım malları ticaret sisteminde yapılabilecek reformları sınırlandırmaktadır.

Diğer yandan, GOÜ'lerin genel sorunu olan dünya tarım malları piyasalarındaki dalgalanmaların iç piyasalara menfi ve uzun dönemli etkileri birleştirici bir unsur olarak görülebilir. Özellikle, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin tüketim fazlalarını ihracat sübvansiyonlarını kullanarak dünya piyasasına sunmaları, bir yandan ithalatçı ülkelerde ithalat ödemelerinde tasarruf sağlamakta, diğer yandan, tüm GOÜ'lerin iç piyasa fiyatlarında istikrarsızlığa neden olmaktadır. Ayrıca, ihracat sübvansiyonlarının piyasaların sıkıştığı dönemlerde ortadan kaybolması, fiyat istikrarsızlığını artırmakla kalmayıp, ticaret pozisyonundan bağımsız olarak bu ülkelerin ödemeler dengesinde dalgalanmaları beraberinde getirmektedir.

Görüşme döneminin başında GOÜ'lerin genel perspektifini böylece belirledikten sonra, Türkiye'nin Tarım Anlaşmasındaki ve pozisyonunu etkileyecek diğer gelişmeleri irdelemeye başlayabiliriz.

Bu çalışmanın amacı TA görüşmelerine Türkiye'nin hazırlıklı katılımını sağlamak için yapılacak olan çalışmaların temelini oluşturmaktır. Çalışmanın çerçevesi TA olarak belirlenmiştir. Yeni görüşme konularından biri olan Devlet Ticaret Kuruluşları Türkiye için önemi nedeniyle çalışmada kapsanmaktadır.

İlk bölümde, Türkiye'nin TA'yla ilgili alternatif amaçları ortaya konmaktadır. Bu amaç seçimini yaptıktan sonra takip eden bölümlerdeki tartışmaları değerlendirmek kolaylaşacaktır. Ancak, uluslararası anlaşmaları imzaladıktan sonrada imzalamamış gibi davranmak mümkün değildir. Bu tür anlaşmalar ulusal politika seçeneklerine bazı alanlarda kısıtlama getirebilir, bazı alanlarda ise sektörün önünü açabilir. Anlaşma çerçevesinde verilecek taahhütler bağlayıcı olduğundan, imzaladıktan sonra taahhütler arasından seçim yapmak mümkün olamamaktadır.

İkinci bölümde TA'nın ana amacını tanımlamakta ve bu amaca ulaşmak için kullanılan araçların şematik görünümünü sunulmaktadır. Kendi aralarında pazarlıkları sonucunda Anlaşmaya en azından son şeklini verecek olan dünya tarım ticaretinin önemli ülkelerin pozisyonlarının tartışması üçüncü bölümde yer almaktadır. TA'nın yeni görüşme dönemindeki olası yapı değişiklikleri dördüncü bölümde irdelenmektedir. Kullanılan araçlardaki olası değişiklikler ve tarım sektörünü doğrudan ilgilendiren yeni tartışma alanları da bu bölümde yer almaktadır. Beşinci bölümde dünya

tarım malları ticaret ve fiyatlarındaki beklenen gelişmeler sunulmaktadır. Altıncı bölümde Türkiye tarımının performansı ve politikalar değerlendirilmektedir. Türkiye tarımındaki ulusal politika seçeneklerinin ve bu seçeneklerin Anlaşmaya uyumu yedinci bölümde tartışılmaktadır. Sekizinci bölümde, ulusal politika seçenekleri ile Türkiye'nin anlaşmada alacağı pozisyon eşleşmesi sunulmaktadır. Son bölüm ise 2004 yılı görüşmeleri için yapılması gereken hazırlıklara ayrılmıştır.

İlerlemeden iki noktayı belirtmekte yarar var. İlk olarak, TA ve tarımla doğrudan ilişkili anlaşmaların tüm pazarlık konu ve sorunlarını tek çalışma ile tartışmaya açmanın, imkansız olduğu açıktır. Bu çalışma tartışmayı dağıtmadan, tutarlılığını sağlayabilirse amacına ulaşmış sayılır. İkinci olarak, bu çalışmada Türkiye'nin ulusal tarım politikası alternatiflerini ve uygulanabilirliklerini tüm yönleriyle tartışmak amaç edinilmemiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için daha kapsamlı politika analizine yönelik araçları içeren çalışmalar demetinin yapılması gerekir.

1. TA Görüşmelerinde Alternatif Yaklaşımlar

TA, en azından tarım ticaretinin serbestleştirilmesinin çerçevesini belirleyerek Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması'nın Uruguay Turu'ndan çıkan önemli anlaşmalardan biridir. Anlaşmanın sağlanabilmesi için uygulamada kolaylıklar istisnalar yoluyla sağlanmış ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin süregelen politikalarına aşırı bağlayıcı kısıtlar getirilmemiştir. Önümüzdeki dönemde istisnaları elde etmenin daha zor ve taahhüt hesaplamalarının daha net hale gelmesi kaçınılmazdır. Tarım malları fiyatlarındaki düşme eğiliminin geçici olsa da hızlanması ve sıkışan dünya ticareti sonucunda, önceleri dünya ticaretinde önemli paya sahip olan ülkelere odaklanmış taahhüt kontrollerinin diğer ülkelere yaygınlaşması kaçınılmaz hale gelecektir. Bu nedenlerden dolayı istisna elde etmek için kabul edilebilir projeler hazırlamak ve taahhüt bildiriminde dikkatli davranmak gerekmektedir.

Türkiye birkaç istisnai ürün ve durum dışında Anlaşma gereği verilen taahhütleri yerine getirmede henüz büyük bir zorlukla karşılaşmamış ve DTÖ nezdinde Türkiye hakkında soruşturma açılmamıştır. Anlaşmanın sürdürülen politikalara kısıtlayıcı etkisi hissedilmemiştir. Özellikle bütçe açığının finansmanından kaynaklanan, temel makroekonomik göstergelerindeki bozulma sürdürülemez düzeye eriştiğinden, tarım uyum göstermesi beklenen ve hatta zorunlu görülen sektörlerden biri olarak belirmiştir. TA görüşmelerinin aynı döneme rastlaması politika değişikliklerine destek olması açısından bir şans olarak görülebilir.

TA'sı görüşmeleri sırasında güdülebilecek iki yaklaşım alternatifi belirlenebilir. Bunlardan "kara" diye nitelendirilebilecek ilki status-quo'yu muhafaza etmeye yönelik, başka bir deyişle, süregelen tarım politikalarını devam ettirebilmek için hareket alanını mümkün olduğu kadar geniş tutmayı amaçlayan yaklaşım olarak özetlenebilir. Bu yaklaşım Anlaşma'nın getirebileceği kısıtlamalardan kaçmayı beraberinde getirmektedir. Gelecekte uygulanabilecek politikaların belirsizliği nedeniyle her türlü taahhüt hesaplamalarında saydamlıktan kaçınmakla, bu yaklaşım kısa dönemi, daha doğrusu "günü" kırtarır ve TA'ya uyma sorununu ortadan kaldırır.

İkinci yaklaşım ise, kaçınılmaz hale gelen politika değişikliklerini Anlaşma vasıtasıyla desteklemektir. Türkiye'nin tarım politikalarında değişiklik gereğinin iki temel nedeni vardır. İlki tarımın günümüzde içinde bulunduğu durumla ilgilidir. Sürdürülen politikalarla, tarım sektörü potansiyel üretim ve gelir yaratma seviyelerine çıkmaktan uzak kalmıştır. İkinci neden ise daha çok sektörün gelecekteki rekabet düzeyiyle ilgilidir. GÜ'ler ulusal politikaların sürdürülemeyeceğini fark etmişler ve hızla sektörün dünya fiyatlarına hassasiyetini artırıcı alternatifleri uygulamaya koymuşlardır. Bir anlamda, sektörlerini ticaretin serbestleşmesinin gerektirdiği koşullara ulusal düzeyde hazırlamaya başlamışlardır. TA'yı geçiş sürecinde araç olarak kullanmaktadırlar. Yeni politikalar dünya ticaretinde önemli paya sahip ülkelerin fiyata müdahalelerini azaltacaktır. Bu durum gelecekte uluslararası rekabet düzeyini yükseltmek için bir an önce hazırlıklara başlamayı gerekli kılmaktadır. "Ak" olarak nitelendirilebilecek bu yaklaşımın etkileri uzun dönemde hissedilir. Politikalarındaki değişikliği desteklemek ve değişim yönünde kısıtların bağlayıcılığını artırmak için TA araç olarak kullanılabilir.

Uygulanabilir politika alternatiflerine sadece "ak" veya "kara" yaklaşımı kullanarak erişmek mümkün değildir. Bu aşamada önemli olan politikaları, mümkün olduğu kadar "ak" yaklaşımını kullanarak, belirlenmiş bir geçiş süreci içinde, tarımın rekabet gücünü artıracak bir yola sokmaktır.

2. DTÖ-Tarım Anlaşması

TA'da genel amaç "hakça ve piyasa sistemine duyarlı bir tarım ticaret sistemi oluşturmak" olarak tanımlanmıştır.

Anlaşmanın önemli kısımları sırasıyla aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- 1. Madde: Önemli tanımlar listelenmiştir. En önemli tanım "Toplu Destek Ölçümü"dür".
- 2. Madde ve Ek 1 tarım ürünlerinin kapsamını tanımlamaktadır ve liste Harmonize Sistem'e (HS) göre belirlenmiştir.
- 3. Madde: İndirim taahhütleri içeren eklerin anlaşmanın parçası olduğunu belirtmektedir.
- 4 ve 5. Maddeler ve Ek 5: Pazara giriş olarak tanımlanan, ithalat konuları üzerinedir.
- 6 ve 7. Maddeler ve Ek 2, 3, 4: Ülke içinde uygulanan ve taahhüt dışı kalıp, indirim tabii olmayan tarımsal desteklerle ilgilidir.
- 8, 9, 10, 11 ve 12. Maddeler: Miktar ve harcama olarak ihracat sübvansiyonlarını, TA'nın kullandığı deyimle ihracatta rekabeti düzenlemektedir.
- 13. Madde: TA sonucu ortaya çıkan yaptırımların önceki GATT anlaşmalarıyla tutarlılık ve uyumu sağlamaya çalışmaktadır. Bu madde "sulh hükmü" (peace close) olarak bilinmektedir. Özelliği ve önemi, TA içinde yer alan istisnaların GATT anlaşmasının diğer hükümlerine göre şikayet edilemeyeceğini hükme bağlamış olmasıdır.
- 14. Madde: "Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşmasını" TA ile ilişkilendirmektedir
- 15 ve 16. Maddeler GOÜ ve en az gelişmiş ülkelere farklı uygulama yapılacağını karara bağlamaktadır.
- Anlaşma, taahhütlerin izlenmesi ve uyuşmazlıkların çözümü üzerine düzenlemeler ile devam etmekte ve reform sürecinin devamlılığını çizerek sona ermektedir.

2.1.Şematik Görünüm

Doğrudan okunduğunda anlaşılması güç metni kavramak üzere müzakerelerin üzerinde yoğunlaştığı üç alan öne çıkarılabilir:

- Pazara Giriş: İthalattan alınan vergilerin belirlenmesi ve indirim taahhütleri,
- İhracat Rekabeti: İhracat sübvansiyonuna konu olan miktar ve harcamaların belirlenmesi ve indirim taahhütleri ve
- İç Destekler: İç desteklerin hesaplanması, istisnalar ve indirim taahhütleri.

Tablo 1'de Anlaşmanın genel hükümlerinin özeti sunulmaktadır¹.

Tablo 1. Tarım Anlaşmasının Yapısı

Yaptırım Alan	KURALLAR	LİBARELLEŞME	TEMİNAT VE GARANTİLER
İTHALAT	Tarife dışı engelleri tarifelendir Tarife kotaları oluştur Tüm tarifelere üst sınır koy	Tarifelendirme sonucunda oluşan üst sınır tarifeleri on yıllık süre içinde ortalama %24 oranında indirir. Her bir tarife kalemini en az %10 indirir	Tarife kotalarıyla ihracatçılara pazara ulaşabilme garantisi İthalatçılar için özel teminat
İHRACAT	Mevcut ihracat sübvansiyonlarına miktar ve harcamalarına sınır koy Taahhütlerde yer almayan mallara ihracat sübvansiyonu verilmeyecek	Sübvansiyonlu ihracat miktarını on yıllık süre içinde %24 azalt Bütçe harcamalarını da aynı dönemde %24 azalt	Gıda yardımı kurallarına uymak İhracat kredilerine ilişkin müzakerelerin ileri alınması
ÜRETİM	İzin verilen iç destekler için tanımlanan "yeşil kutu"	Fiyata doğrudan etki yapan ve dış ticareti saptıran desteklerin on yıllık süre içinde %13.3 oranında azaltılması	GOÜ'lere sübvansiyon istisnaları Üretimi kısıtlayan programların istisna tutulması

¹ Daha ayrıntılı bilgi için yararlanılabilecek kaynaklar: Çakmak ve Ayçiçeği (1996), Akder (1999), Josling ve diğ. (1996).

Tablodaki indirim oranları GOÜ'lerin uygulamak zorunda olduğu minimum oranlardır. Bu oranlar GÜ'lerin üçte ikisi oranındadır ve uygulama süreleride GÜ'lerin iki mislidir.

2.2. Türkiye'nin Taahhütleri ve Karşılaştırmalar

2.2.1. Gümrük Vergisi Taahhütlerinin Mantığı ve Tehlikeleri

Türkiye tarım mallarının tümünü DTÖ'ye bağlamış, fakat tam anlamıyla bir tarifelenendirme yapmamıştır. Bunun nedenlerinden biri Türkiye'nin dış ticaretinin daha önceki yıllarda önemli ölçüde liberalleşmiş olması, diğeri harmonize sisteme geçişle birlikte 1986'da tanımlanmamış yeni malların ortaya çıkmış olmasıdır. AB ile yapılan Gümrük Birliği Anlaşmasının da katkısı olmuştur. Ancak bunun sonucu olarak Türkiye asgari ve cari giriş kotaları için taahhütte bulunmamış böylelikle özel koruma önlemlerine başvuramayacak durumda kalmıştır. Gelişmiş ülkeler daha önce üst sınır koymadıkları ürünler için 1986 Eylül düzeyini kabullenmek zorundayken, gelişmekte olan ülkeler daha önce üst sınırlarını bağlamadıkları ürünler için üst sınırı (tavan konsolidasyonu) kendileri saptamakta serbest bırakılmışlardır. Bu durumda Türkiye temel ve/veya hassas ürünlerde en yüksek düzeyi, diğeri ürünler için 1986 Eylülünde geçerli tarife oranlarını indirimde esas almış ve GOÜ'lerin uyguladıkları indirimleri uygulamaya başlamıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Tarım Anlaşması Tarife Oranları, Türkiye (%)

Tarife No.		Temel Yıl Oranı	2004 Üst Sınırı	Tarife İndirimlerinin	
				Ortalaması	Aralığı
01	Canlı hayvan	43.5	37.6	12.9	10-33
02	Et ve diğ.	195.1	175.3	10.2	10-22
04	Süt mamülleri ve diğ.	131.5	117.2	10.8	10-23
05	Diğeri et ürünleri	21.0	10.6	49.5	22-72
06	Ağaç, kök, çiçek ve diğ.	33.0	28.8	12.6	10-27
07	Yenilebilir sebze, kök ve yumru	35.6	30.0	15.8	10-23
08	Yenilebilir meyve ve sert kabuk.	64.1	53.4	16.7	10-60
09	Kahve, çay ve diğ.	85.3	56.8	33.7	22-50
10	Tahıllar	161.1	145.0	10.0	10
11	Değirmencilik mamülleri	50.4	43.3	14.1	10-23
12	Yağlı tohumlar, tohum, saman..	34.1	22.1	35.2	14-67
13	resin ve diğeri sebze müstah.	59.5	29.7	50.1	48-54
14	Diğeri sebze	41.3	16.9	59.1	56-60
15	Hayvan ve bitkisel yağlar	40.6	29.4	27.5	22-50
16	Et ve balık mamül.	90.3	82.1	10.0	10
17	Şeker ve mamül.	113.1	90.7	19.8	10-39
18	Kakao ve mamül.	69.2	51.0	26.2	10-38
19	Tahıl, un, süt mamül.	64.1	55.4	13.6	10-22
20	Sebze ve meyve mamül.	73.8	59.6	19.3	10-22
21	Diğeri yenilebilir mamül.	70.5	51.4	27.0	20-34
22	Alkollü ve alkolsüz içki.	87.6	70.7	19.2	15-37
23	Gıda end. Kalıntıları	11.3	10.0	11.0	10-17
24	Tütün ve mamül.	150.0	113.1	24.6	10-28
52.01	Pamuk, ham	10.0	6.0	40.0	40
52.02	Pamuk artığı	20.0	12.0	40.0	40
52.03	Pamuk, taranmış	20.0	12.6	37.0	37

Kaynak: GATT, 1994.

Yurtiçi üreticiler için önemli ürünlerde tarife indirim taahhütleri en düşük düzeyde tutulmuş ve hayvancılık ürünleri, çay, tahıllar, buğday unu, şeker, domates ve işlenmiş tütün gibi ürünlerde yüksek gümrük vergileri bağlanmıştır. Gıda güvenliğini kendine yeterlilik olarak algılamının da böyle bir tarife bildirim ve indirimine etkisi olduğu söylenebilir. Net ithalatçı olunan ürünlerde ve ihracata dönük sanayi ara mallarında bağlanan düşük tarife oranlarında yüksek indirim tercih edilmiştir. Örnek olarak, bitkisel yağlar, ipek ve pamuk sayılabilir.

Türkiye 2004 yılına kadar basit ortalama %24'lük indirim, her bir üründe de en az %10'luk bir indirim taahhüt etmiştir. Örneğin, %250 mega-tarifesıyla (%100'ün üstündeki gümrük vergisi) bağlanan sığır etinde 1999'da uygulanabilecek en yüksek tarife %237.5'dur ve uygulanmaya başlamıştır. 2004 yılında tavan tarife oranı %225 olacaktır. Tarife taahhütleri genelde problem

yaratmayacak gibi görünse de, mal bazında incelendiğinde kısıtların bağlayıcı olabileceği mümkündür. Dünya fiyatlarındaki düşüşle aynı zamanda uygulanan yüksek iç fiyat politikaları mega-tarifelerin sağladığı korumanın bile yetersiz kalmasına neden olmuştur. Sığır eti ve şeker farklı nedenlerle bu duruma örnek gösterilebilir. Diğer yandan, düşük tarifelerle bağlanıp politika esnekliği açısından sorun yaratabilecek ürünler arasında ayçiçeği ve pamuk sayılabilir. Politika belirlenirken tarife oranı ne olursa olsun indirime tabi olduğu ve mega-tarifelerin uzun ömürlü olmayacağı dikkat edilmesinde yarar vardır. Tarife dışı engeller yeni görüşme döneminin gündem maddelerinden biridir.

2.2.2 İhracat Sübvansiyonlarının Mantığı ve Tehlikeleri

Türkiye yaklaşık 44 ürün (bazı durumlarda ürün grubu) için ihracat sübvansiyonunu sınırlayan taahhütte bulunmuştur. Taahhütler sübvansiyon için bütçeden yapılan harcamalar ve miktar konusunda ayrı ayrı yapılmıştır (Tablo 3). Tabloya balık ve balık ürünleri yanlışlıkla dahil edilmiştir. TA bu ürünleri kapsamamaktadır. Toplam ihracat sübvansiyonu baz dönem itibarıyla 140 milyon doları bulmaktadır. İhracat sübvansiyonu taahhütlerinin en önemli kalemleri buğday, arpa ve buğday unudur. Türkiye bu ürünlerle miktar ve harcamalarda önceden bindirme (front-loading) yapmayı tercih etmiştir. Bunun sonucunda taahhütler 2004 yılında gene baz yılı düzeylerinden %24 indirilmekte, fakat ilk yıllarda yüksek oranlarda sübvansiyon verme imkanı sürdürülmektedir. Destekleme alımı yapılan buğday ve arpada temkinli davranılmış, oluşabilecek kamu stoklarının elden çıkarılması için serbestlik kazanılmıştır. Diğer yandan, aynı özen şeker için gösterilmemiştir. Anlaşmaya göre şeker listede yer almadığından sübvansiyonlu ihracatı yasaktır.

Tablo 3. Seçilmiş Ürünlerde Türkiye'nin TA'sında İhracat Desteği Taahhütleri

		Harcama Taahhütleri (1000 \$)			Miktar Taahhütleri (1000 ton)		
		Temel yıl	1995	2004	Temel yıl	1995	2004
10.01	Buğday	36,077.0	640,424.3	27,418.5	574.2	2,126.8	493.8
10.03.00	Arpa	6,233.8	123,259.9	4,737.7	131.5	747.5	113.1
11.01.00	Buğday unu	1,894.4	9,542.7	1,438.7	65.3	475.4	56.2
11.03.11	Semolina	2,032.4	1,983.6	1,544.6	67.7	66.8	58.3
11.07	Malt	2,208.0	2,155.0	1,678.1	39.0	38.5	33.6
15.09	Zeytinyağı	2,340.5	2,284.3	1,778.8	23.4	23.1	20.1
15.12	Ayçiçeği yağı, rafine	3,126.3	2,866.5	2,377.5	72.2	94.5	62.1
15.16.29	Mısır yağı, rafine	787.6	768.7	598.6	13.1	12.9	11.3
15.17.10	Margarin	3,660.5	4,915.4	2,781.9	73.2	98.1	63.0
16.01.00	Sosis ve benzer.	21.1	20.6	16.0	0.065	0.064	0.056
16.02	Diğer et mamül.	22.6	22.0	17.1	0.080	0.079	0.069
16.04	Balık mamül. ve konserve	4,993.6	4,873.7	3,795.1	8.54	8.42	7.34
18.06	Çukolata ve diğ.						
19.05	Bisküvi, pastacılık mamül.	2,778.2	2,551.1	2,111.4	19.4	25.1	16.7
19.02	Makarna, vermicelli	1,238.9	3,341.4	941.5	16.5	44.6	14.2

Kaynak: GATT, 1994

İhracat rekabeti ile ilgili sorunların Türkiye'yi pazara giriş konusundan daha fazla etkileyeceği düşünülebilir. İhracat rekabeti işlenmiş ürünler açısından da ayrıca önemlidir. Bu açıdan yeni görüşme döneminde ağır basan ve ileride tartışacağımız eğilimi vurgulamak konuya perspektif kazandırabilir. UR'unda olduğu gibi yeni görüşme döneminde de ihracat sübvansiyonlarının tümüyle kaldırılması gündemdedir. Uygulama dönemi sonuna kadar Türkiye GOÜ'lere izin verilen pazarlama ve taşıma sübvansiyonlarının yardımıyla olası sorunları en azından azaltabilir. Hammadde olarak desteklenmeyen tarım mallarını kullanan işlenmiş ürünlere verilen ihracat sübvansiyonu ilerde sorgulanabilir.

İhracat sübvansiyonlarında daha önce gündeme gelen, fakat çözülmeden terk edilen bir önemli konuda sübvansiyonlu ihracat kredileridir. Yeni dönemde ihracat kredilerinin kurala bağlanması kaçınılmazdır.

2.2.3. İç Destekler: Yapılanlar ve Yapılması Gerekenler

İç destek indirimine temel teşkil eden toplam destek iki farklı formülle hesaplanabilmektedir. Türkiye "eşdeğer ölçüm" (equivalent measurement of support) yöntemini tercih etmiştir. Oysa bu yöntem "Toplu destek Ölçümünün" (TDÖ) mümkün olmadığı durumlar için öngörülmüştür. TDÖ'nün Türkiye için hesaplanamayacağı tartışmalı bir konu haline gelebilir. Seçilmiş ürünler için OECD'de Üretici Destek Eşdeğerleri (ÜDE) düzenli olarak hesaplanmaktadır. Kapsamı daha geniş olan ÜDE hesaplamalarında kullanılan parametreler TDÖ hesaplamak için yeterlidir. Yönlendirilmiş bir fiyat olmadıkça TDÖ'nün hesaplanması anlamlı değildir.

Türkiye baz yılındaki iç destekleri mümkün olduğu kadar az tutmaya çalışmış ve gelişmiş ülkelere sağlanan özel ve farklı muameleden faydalanarak "de minimis" sınırının altında kaldığı için taahhütte bulunmasına gerek kalmamıştır. Ancak, bu açıdan yapılan taahhüt, ileride de hiçbir ürün için yüzde onluk destek üst sınırının aşılmayacağı yönündedir. "de minimis" oranı içindeki yeşil kutu desteği olarak kabul edilmektedir. İç destek indirimi %10'un aşan kısım üstünden yapılmaktadır. Yüzde 10'a ulaşıldığında indirim gerek kalmadığı düşünülürse, eğer bu seçimin amacı politikalarda daha fazla serbestlik sağlamaklıysa yanlış yapılmıştır.

Ayrıca, TDÖ üzerinden yapılacak taahhütler tarım desteklerini toplamını kapsamaktadır. Örneğin, bir üründeki destek artışını diğer bir üründe desteği düşürerek taahhüdü sağlamak mümkündür.

Yönlendirilmiş bir fiyat uygulandığı yargısına varmak için en iyi kalite fiyatının bir hükümet üyesi tarafından ilan edilmiş olması yeterli değildir. Ayırıcı olan, başvuran her üreticinin ürününün ilan edilen fiyat veya fiyatlardan satın alınacağına garantisinin verilmesi ve bu garantinin tüm finansmanının bütçeden karşılanmasıdır. Politikacıların Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri tarafından satın alınan ürünlerin de hükümetçe desteklendiği yönünde izlenim yaratmaları TA açısından müşkülde bırakabilir.

İç desteklere dahil olan girdi desteklerinden gübre fiyat desteği, politikada geriye dönüş olmazsa, uygulamada da aşılmıştır. İç desteklerde TA açısından en tehlikeli ve henüz gündeme gelmemiş bir destek, Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla veya doğrudan üreticilere verilen kredilerdeki faiz desteğidir. Kredi faiz desteği ÜDE hesaplamalarında kullanılmakta ve boyutu herkes tarafından bilinmektedir. Bütçeden üreticilere yapılan transferlerdeki payı son yıllarda %70'lere kadar ulaşmıştır. Gündeme geldiğinde, eğer daha sıkı kurallara bağlanmazsa "özel ve farklı muameleden yararlanarak yeşil kutuya sokmak mümkündür. Bu durumda bile, Türkiye'nin pazarlık gücünü zayıflatıp, başka bir konuda taviz almasını zorlaştırabilir.

3. UR-TA'nın Dünya Ticaretinde Önemli Paya Sahip Ükelere Etkileri ve Politika Değişiklikleri

Dünya ticaretinde yüksek paya sahip olan ülkeler TA'da olduğu gibi yeni anlaşma döneminde de ağırlıklarını koyacaklar ve son anlaşmanın şekillenmesi aralarında verecekleri tavizlere bağlı olacaktır. Bu ülkeler zaten kendi görüşme ortamlarını yaratmışlardır. "Quad" ismiyle ABD, AB, Kanada ve Japonya yılda iki defa bir araya gelmektedir. Avustralya'nın da katılımıyla dörtlü çete, "Quint" adını almakta, beşli çeteye dönüşmekte ve gerektiğinde toplanmaktadır. Quint ülkeleri, Bakanlar Toplantısı öncesinde başlangıç pozisyonlarını denemek üzere Ekim 1999 toplanmışlardır.

TA'dan bu yana gelişmelere geçmeden önce, Uruguay Raundu'nun beşli çeteye olan etkilerini kısaca incelemekte yarar vardır.

3.1. UR-TA'nın Beşli Çeteye Etkileri

UR-TA'nın beşli çetenin iç ve dış ticaret politikalarına olan etkileri Tablo 4'de özetlenmektedir.

Tablo 4. Uruguay Raund-TA'nın Beşli Çeteye Etkileri

Alan	Ülke	AB	ABD	Avustralya ve Yeni Zelanda	Kanada	Japonya
Pazara Ulaşım		Tahıllar için tarife dahil maksimum fiyat ve meyve ve sebzeler için giriş fiyatı dışında değişken ödemeler tarifeye çevrildi	Bazı mallarda (Section 22) ithalatta miktar sınırlamaları kaldırıldı	Tarifelendirme zorluk çıkmadan yapıldı	Arzı kontrol edilen ürünlerdeki ithalat kotaları tarifeye çevrildi	Ek minimum ulaşım taahhütleri verilerek, pirinçte tarifelendirme ertelendi
İhracat Rekabeti		İhracat sübvansiyonları taahhütleri önemli ürünlerde bağlayıcı hale geldi	İhracatı geliştirme programını (EEP) taahhütlerle kısıtlı	İhracat sübvansiyonu önemsiz İhracat kuruluşları etkilenmedi	Taşıma sübvansiyonu kaldırıldı Buğday kuruluşu etkilenmedi	Subvansiyon yok
İç Destek		MacSharry ödemeleri mavi kutuda, indirim yapılmıyor TDÖ kısıtları bağlayıcı değil	Fark ödemeleri mavi kutuda koruma altında TDÖ kısıtları bağlayıcı değil FAIR yasası mavi kutu ihtiyacını ortadan kaldırılabılır	Reformlarla fiyat politikaları ortadan kaldırıldı	Politikaların çoğu yeşil kutuya kaydırıldı	TDÖ kısıtlayıcı değil

Kaynak: Tangermann, 1999.

AB, pazara ulaşım konusunda tarifelendirmede zorluklarla karşılaşmıştır. Anlaşmanın yapılabilmesi için tahıl ithalatı için değişken ödeme kılık değiştirmiş şekliyle kabul edilmiş ve Ortak Tarım Politikası'nın (OTP) devamı sağlanmıştır. Meyve ve sebze ithalat rejiminde kullanılan referans fiyatlarının ismi giriş fiyatı olmuş ve eski rejim uygulamada kalmıştır. Pazara ulaşımında herhangi bir değişim olmadığı gibi, ulaşımında kolaylıkta da gelişme olamamıştır. Tarife oranı kotaları (TOK) AB'nin ikili anlaşmalarla sağladığı ulaşımı aksettirmekte ve kota üstü tarifelerle AB'ye ihracat imkansızdır.

UR-TA'nın ihracat sübvansiyonu kısıtları beklendiği gibi AB için bağlayıcı olmuş ve mesela peynirde iç politikaların sübvansiyon kısıtları nedeniyle değiştirilmesi gerekmiştir. Buğdayda ise yüksek dünya fiyatları kısıtların bağlayıcı olmasını önlemiştir

Blair House görüşmeleri sonucunda MacSharry telafi edici ödemelerinin TDÖ hesaplarına katılmaması ve indirim taahhüdünde bulunulmaması sonucunda AB, iç desteklerde uyum zorluğu yaşamamıştır

UR'nun ABD tarım pazarını rekabete açıcı etkisi sınırlı kalmıştır. Süt ürünleri ve şeker gibi hassas ürünlerde liberalizasyona gidilmemiştir. Bu ürünlerde TOK korunmuş ve kota üstü ithalatta tarife oranları yasaklayıcı düzeyde kalmıştır. Sığır etindeki gönüllü ihracat kısıtlamaları tarifeye çevrilmiştir. En önemli gelişmelerden biri, iç destek programı sürdürülen ürünlerde gerektiğinde Başkan'a ithalata miktar kısıtlamaları yetkisi veren yasa maddesinin iptal edilmesidir.

İhracat sübvansiyon taahhütlerinin etkisi ABD'de yüksek dünya fiyatları döneminde hissedilmemiş, fakat fiyatların düştüğü yakın geçmişte İhracatı Geliştirme Programı (EEP) devreye girmiştir.

Blair House görüşmelerinde arz kontrolü politikalarının mavi kutuya konması ABD'nin temel alınan yıl nedeniyle zaten kolaylıkla yerine getireceği taahhütlerini sınırlayıcı olmaktan çıkarmıştır.

Kanada pazara ulaşım yaptırımından en fazla etkilenen ülke olmuştur. Arzı yönetilen mallarda (tavuk eti, yumurta ve süt) uygulanan tarife dışı engeller tarifelendirilmiştir. Yeni tarifeler %300 gibi yüksek düzeylerde bağlansa da, TOK'lara uygulanan tarifeler hayli düşüktür. Görüşmelerde, TOK'ların genişlemesi konusunda iç baskılar nedeniyle Kanada zorlanacaktır.

Kanada çıkışlı tahılların ihracatında avantaj sağlayan tahılların demiryolu taşımalarına uygulanan sübvansiyon sona erdirilmiştir. Süt ihracatında ise düşük fiyatlı bir "ihracat sınıfı süt" yaratılarak sübvansiyon tipi değiştirilmiştir.

İç desteklerde Kanada uzun yıllardan beri ürün ve çiftçi gelirlerinin istikrarı için üretimden ayırıştırılmış (decoupled) ödemeleri kullandığı için TDÖ ve indirimler sorun olmamıştır.

Tüm üye ülkelerde olduğu gibi, Japonya'da da pazara ulaşımında genişleme sağlanamamıştır. UR görüşmelerindeki pirinç hassasiyeti diğer ülkelerin çok yüksek tarife belirlemeleri nedeniyle ortadan kalkmış ve Nisan 1999'da Japonya pirinci hayli yüksek tarifeye DTÖ bağlamıştır. Japonya ihracat sübvansiyonu uygulamamaktadır. İç destekler taahhütlere uymak için bir süre zorlansa da, fiyat destek harcamalarını, alan toplulaştırması ve araştırma gibi verimi artırıcı harcamalara yönlendirmiştir.

UR-TA'dan en az etkilenenler, 1980 ortalarında ticaret bozucu etkisi olan politikaları terk eden ve tarımın UR görüşmelerine dahil edilmesinin ateşli savunucuları olan, Avustralya ve Yeni Zelanda olmuştur. CAİRNS grubunun başını çeken bu ülkelerde, şeker ve bazı süt ürünlerinde uygulanan tarife dışı engeller tarife haline getirilmiştir. Avustralya süt ihracat desteğini değiştirmiş ve ileride sorgulanabilecek sütte ihracat iadesi sistemine geçmiştir. Avustralya Buğday Kuruluşunun iç ticaretteki ağırlığı azalsa da, ihracat tekeli konumunu korumaktadır.

3.2. Beşli Çete Politikalarında UR sonrası Değişiklikler ve Muhtemel Başlangıç Pozisyonları

GÜ başlangıç pozisyonlarını tartışmalarında değişik yöntemler kullanmışlardır. ABD ve CAİRNS grubundaki ülkeler hazırlıklara erken başlamış ve bir kısmı aşırıya olsa DTÖ'ye sundukları görüşme önerileri ve çeşitli toplantılarda politikacıların ve bürokratların konuşmalarıyla başlangıç pozisyonlarını belirlemişlerdir. AB'denin dahil olduğu diğer ülkeler yeni görüşme dönemindeki düşüncelerini açıklamakta cimri davranmışlardır. Bu kısımda tartışılanlar DTÖ'ye verilen görüşlerin yanında ülkelerdeki politika gelişmeleri ve konu uzmanlarının çeşitli toplantılarda yaptıkları sunumlara dayanmaktadır.

3.2.1. Avrupa Birliği

UR-TA'nın varlığının sorumlusu UR görüşmeleri nedeniyle AB'de 1992 yılında uygulamaya konan MacSharry reformlarıdır. O dönemde AB yetkilileri, gariptir, OTP'ndaki değişikliklerin TA nedeniyle yapıldığını reddetmişler ve TA'nın OTP'nda değişikliğe neden olmayacağını ve OTP'nın TA ile uyumlu olduğunu iddia etmişlerdir. Yukarıda belirtildiği gibi TA bir anlamda OTP'na uyum göstermiş ve Anlaşma imzalanabilmiştir.

Ancak uygulama dönemi boyunca AB, diğer GÜ'deki (özellikle ABD'deki) politika gelişmelerine bakarak yeni görüşme döneminde zorlanacağını farkına varmış ve OTP'nın ikinci önemli reformunu Gündem 2000 adı altında tartışılmaya başlanmıştır. Gündem 2000'in AB'nin genişlemesi ve OTP'nın maliyetinin yanında, DTÖ nedeniyle gerekli olduğu açıklanmıştır. AB, gene de ihtiyatlı davranmış ve yeni görüşme dönemine 1996'da yapılan DTÖ İkinci Bakanlar Toplantısı yerine, mümkün olan en geç tarih olan Aralık 1999 da başlatmayı başarmıştır.

DTÖ dışındaki nedenleri dışarıda bırakarak AB'nin Gündem 2000 reform programına neden ihtiyacı olduğunu kısaca tartışalım. Pazara ulaşım ve ihracat sübvansiyonları konularında, iç müdahale fiyatların yüksekliğinden dolayı, bağlanan yüksek tarifelerin ve ihracat sübvansiyonu

sınırlarının yakın gelecekte yeterli olmayacağı anlaşılmıştır. Uygulama döneminin ikinci yılında ihracat sübvansiyon kısıtları bağlayıcı olmaya başlamıştır. OTP'nin yürütülmesinde taahhütlerin belirleyici rol almaya başlaması AB tarım bürokratlarını rahatsız etmeye başlamıştır. Gündem 2000'de tahıl müdahale fiyatlarında 2000 yılında bir kerelik %20 indirim, sığır etinde 2000 yılından başlayıp, 4 yılda %30 indirim öngörülmüştü. Tereyağı ve süt tozu müdahale fiyatlarında indirim, 4 yılda %15'te tutulmuştu.

Avrupa Komisyonu'nun Gündem 2000 teklifi Fransa'nın gayretleriyle hayli sulandırılmış olarak Mart 1999'da sonuca bağlanmıştır. 2000-2006 yıllarını kapsayacak reform paketi, AB'nin tarım desteklerini fiyattan doğrudan ödemelere doğru kaymasını sağlamıştır. Destek fiyat indirimlerinde ise başlangıç amaçlarına ulaşılamamıştır. Tahıllar da destek fiyatı iki yılda %15 indirilmesine karar verilmiştir. İndirimin yarısı doğrudan ödemelerle telafi edilecektir. Yağlı tohumlarda doğrudan ödemeler üç yılda %33 indirilecek ve 2002 yılında tahıl doğrudan ödemelerine eşitlenecektir. Sığır eti destek fiyatı üç yılda %20 indirilecek ve kısmen doğrudan ödemelerle telafi edilecektir. Süt ve süt ürünlerinde fiyat indirimi 2005/6 yılına ertelenmiş ve destek fiyatlarının belirlenen tarihten sonra üç yılda % 15 düşürülmesi karara bağlanmıştır.

AB'nin görüşmelerdeki pozisyonu belirleyecek bu değişiklikler baskısı hissedilen ihracat sübvansiyon kısıtlarını aşmada buğday dışında pek etkili olması beklenmemektedir. Sığır eti destek fiyatında yapılan indirim (556 euro/mt), geçmiş yıllarda verilen ortalama ihracat sübvansiyonunun (1996/97'de 1297 euro/ton) yarısından bile azdır. Sütte ise üretim kotalarının artışı yüzünden artacak ve destek fiyatında düşüş ertelendiği için sübvansiyonsuz ihracat imkansızdır. Tahıllarda ve bilhassa buğdayda AB'nin dış piyasalarda rekabet gücü artacaktır. AB'nin buğday ihracatında önemli artış beklenmekte ve sadece bu nedenle buğday dünya fiyatında %4'lük düşüş olması tahmin edilmektedir (ERS, 1999).

Gündem 2000 yeni görüşme döneminde AB'nin rahat bir pozisyon almasını sağlamaktan uzaktır. Bu yüzden AB pozisyon detaylarını henüz açıklamamıştır, fakat AB'nin diğer gelişmiş ülkelerle karşılaştığında zor bir müzakereci olacağını işaretleri DTÖ gönderdiği haberleşme dokümanından (WT/GC/W/273, 23 Temmuz 1999) anlaşılmaktadır. Üç yaptırım temelinde AB'nin başlangıç pozisyonları aşağıda özetlenmiştir:

- **Pazara ulaşım:** AB ilk defa kendini ihracatçı ülke olarak tanımlamakta ve ihracatçılar için fırsatların artırılmasını destekleyicinin işaretini vermektedir. TOK yönetiminin, devlet ticareti ve tarife dışı engeller konularındaki kuralların açık olarak konulmasını istemektedir. Tarife engellerinin indirilmesinde ise umutsuzdur. Bunun Anlaşma'da öngörüldüğü gibi devamlı bir süreç olduğunu ve yeni görüşme döneminde sonuçlandırılmasının imkansız olduğunu belirtmektedir.
- **İhracat Sübvansiyonları:** Beklendiği gibi, varolan yapıda ihracat sübvansiyonlarının indiriminden geri durmaktadır. İhracata destek kalemlerinin hepsinin pazarlığa dahil olması durumunda görüşmeye hazır olduğunu belirtmektedir. Bu kalemlerden en önemlisi AB'nin hiç kullanmadığı tarım ihracat kredisi desteğidir. Ayrıca, ihracat tekelleri ticaretinin ve gıda yardımı için verilen destekli kredilerin disiplin altına alınmasını istemektedir.
- **İç Destekler:** İndirimin tartışılabilmesi için üç noktada taviz vermeyeceği izlenimi edinilmektedir. Yeşil ve mavi kutuların içeriklerinin yeniden tanımlanarak indirime temel alınan yapının aynen kalmasını istemektedir. Sulh ve Özel Koruma Önlemleri maddelerinin yeni raund sonunda muhafaza edilmesi ön şart gibi öne sürülmektedir. AB'nin, pazarlık sürecinde sıkıştığında, kutulara giren politikaların belirlenmesinde ve indirimlerde "Avrupa Tarım Modelinin" öne sürerek, tarımın "çok-işlevliliğinin" öne çıkarılması sürpriz olmayacaktır. Ancak, AB bu konularda tarıma destek için kullanılacak politikalar olarak, fiyat ve dış ticaret politikalarını değil, ticarete az etkisi olan doğrudan ödemeleri kastetmektedir.

3.2.2. Amerika Birleşik Devletleri

ABD'de 1985 yılında başlayan tarımda liberalleşme evrimi 1996 'da, FAIR yasası ile devam etmiştir. Yasa ile destek kapsamındaki tahıl, süt ve süt ürünleri ve pamukta uygulanan desteklerin önemli bir kısmı 1990-95 yıllarındaki fark ödemelerine bağlı kalarak doğrudan destek haline dönüştürüldü. Desteklerin bütçeye yükünü azaltmak ve tarımda piyasa fiyatlarına bağımlılığı artırmak için doğrudan destekler için ayrılan fonun 7 yılda aşamalı olarak azaltılması kabul edildi. Alanı üretimden çekme mecburiyeti kaldırıldı. İthalat önlemleriyle korunan şeker ve yerfıstığı yasa dışında bırakıldı.

Yasa sonrasında ABD'nin tarım destek politikaları aşağıda sayılan özelliklere sahip hale geldi:

- Fiyat destekleri tamamen kaldırılmış,
- gelir desteği ürün ve üretim seviyesinden bağımsız,
- destekler piyasa fiyatından bağımsız,
- Alanı üretimden çekme zorunluluğu kalmış,
- Devletin büyük oranda stok tutma sorumluluğu kalkmış.

ABD, yeni görüşme döneminde tarım ticaretinin liberalleşmesi yönünde, CAIRNS grubu kadar ateşli olmasa da, önemli adımlar atılmasına taraftar gözükmemektedir. Bu davranış, büyük oranda FAIR yasasının sağladığı rahatlıktan kaynaklanmaktadır. ABD, Yasa ile daha önce mavi kutuda yer alan fark ödemelerinin, doğrudan ödemelere dönüştüğü yeşil kutuya girdiğini iddia etmektedir. Ancak, ABD yetkililerinin yaptığı konuşmalardaki tarımda ticaretin serbestleştirilmesi yönünde büyük adımları destekleyici ibareler ABD'nin DTÖ'ye verdiği dokümanda (WT/GC/W/186, 20 Mayıs 1999) bulmak zordur. ABD ya pazarlık serbestisini görüşmelerin sonraki aşamalarında daraltmayı düşünmektedir, ya da son yıllarda dünya fiyatlarının düşmesi sonucunda iç politikalarda sıkışabileceğini düşünerek daha temkinli davranmayı tercih etmektedir. Son alternatif daha gerçekçi görünmektedir.

ABD'de AB gibi görüşme gündeminin UR'daki genel şekliyle kalmasından yanadır. Üçlü gündemde başlangıç pozisyonu aşağıda verilmektedir:

- **Pazara ulaşım:** ABD iç politikada yaratabileceği zorluklar nedeniyle yüksek tarife indirimine taraftar gözükmemektedir. Bir yandan da bağlanan tarife oranlarının çok yüksek olduğunu ve uygulanan tarifelerle farkların azaltılmasını istemektedir. Fakat, fark azaltıldığında özel koruma önlemlerinin kapsamından bahsedilmemektedir. İndirim sonucunda İndirimin sıfıra-sıfır kullanılarak veya genel yapılması konusunda tercih belirtmemektedir. Tarife sistemlerinin basitleştirilmesini savunmaktadır. TOK genişlemesine taraftar gözükmemekte ve ithalatta devlet ticaretinin daha saydam olmasını ve kurallar konmasını istemektedir.
- **İhracat Sübvansiyonları:** Uygulama döneminde çok az kullanıldığı için, TA'da kabul edilen tüm ihracat sübvansiyonlarının tamamen kaldırılmasını ve yasaklanmasını açıkça istemektedir. Diğer yandan, ABD'nin dış politika aracı olarak kullanıp, aynı zamanda artık üretimi elden çıkardığı ihracat kredileri konusunda suskundur. İhracat tekellerinin fiyat politikalarının kurala bağlanmasını istemektedir.
- **İç Destekler:** Son yıllarda yetkililerin konuşmalarına bakıldığında, ABD'nin mavi kutunun tamamen kaldırılması yönünde tavır takınmasıydı. DTÖ'ye gönderdiği dokümanda mavi kutudan hiç söz etmeyerek sürpriz yaptı. Bu davranışın en önemli nedeni olarak ABD'nin üreticilere fiyatların çok düştüğü 1998 yılında ve afet ödemesi olarak 1999 yılında toplam yaklaşık 14 milyar dolarlık ek ödeme yapması gösterilebilir. Bu ek ödemeler, FAIR yasasının kutusu konusunda şüphe uyandırmıştır. ABD belirlenecek kuralların uygulamada zor olacağını öne sürerek, TDÖ indirimlerinin liberalleşme yönünde katkısının sınırlı olduğunu belirtmektedir.

3.2.3. Kanada

Kanada ticaret serbestleştirilmesinin taraftarı olarak görünse de, ülke tarımının özel durumu nedeniyle yüksek oranda genel tarife indiriminden, özellikle arz kontrolü uyguladığı ürünlerde bağladığı çok yüksek oranlarda tarifelerin indiriminden çekinmektedir. Yağlı tohumlar, arpa gibi seçilmiş ürün bazında yapılacak sıfıra-sıfır tarife indiriminin yana tavır koymaktadır. Bu yaklaşım kabul edilmediğinde, alt sektör bazında pazarlığı tercih edeceği izlenimini vermektedir. TOK'ında ülke tercihinin kaldırılmasını ve bir bakıma minimum ulaşım şartının TOK'lar aracılığıyla işler hale getirilmesini savunmaktadır.

İhracat sübvansiyonlarının kaldırılması ve her türlü sübvansiyon aracının kurala bağlanması yönünde ağırlığını koyacaktır.

İç desteklerde ise diğer ülkeler gibi ticaret bozucu desteğin mümkün olan en yüksek düzeyde indirilmesini savunmanın yanında, tüm kutulardaki destek toplamına sınır getirilmesini savunmaktadır. Karşılık tarifesi sıkça konan ülke olarak, yeşil kutunun tanımının açıkça yapılmasını istemektedir. İhracatçı ve ithalatçı devlet tekelleri ayırımını yapmaktadır. İthalatçı devlet tekellerin pazara ulaşımı kısıtlamayacak şekilde hareket etmeleri zorunluluğunun getirilmesini isterken, ihracatçı tekellerin ticari faaliyetlerini tartışmaya hazır olduğunu belirtmektedir.

3.2.4. Avustralya ve Yeni Zelanda

Bu iki ülke, UR görüşmelerinde CAIRNS grubunun başını çekmiş ve etkili bir baskı grubu oluşturmuşlardır. Bakanlar toplantısında çıkabilecek kararlardan biri de tarım görüşmelerinin başlangıç tarihinin sulh hükmünün sona erdiği 2003 yılına, yani son dakikaya bırakılmasıdır. Böyle bir kararı ancak CAIRNS grubu önleyebilir.

Avustralya ve Yeni Zelanda (ve genelde CAIRNS grubu) tarım malları ticaretinin ayrıcalığının kalmasını ve DTÖ'nde diğer mallarla beraber görüşülmesinden yanadır.

Beklendiği gibi, pazara ulaşım konusunda en öndedirler. İşleme düzeyi ne olursa olsun çok yüksek tarife indirimlerine taraftardır. Ek olarak, ticaret belirsizliğini artırdığı için, AB'nin meyve ve sebze uyguladığı giriş fiyat rejimi gibi karmaşık tarife sistemlerinin ortadan kaldırılmasını istemektedirler. TOK'ların doldurulamamasından yola çıkarak bu tür önlemlerin görünenden daha fazla korumaya yol açtığını iddia etmektedirler.

İhracat sübvansiyonlarının tamamen ortadan kaldırılmasını savunmaktadırlar. Fiyat farklılaştırması yaparak ihracata destek verdikleri öne sürülen devlet tekelleri bu ülkelerin yumuşak karnı olarak görülmektedir. Her iki ülkede ihracatta devlet tekellerinin rolü hızla azalmaktadır. Benzer davranış iç desteklerde de dikkati çekmektedir. Mavi tamamen kutunun kaldırılmasını ve yeşil kutunun içeriğinin açıkça tanımlanıp, genişlememesini istemektedirler.

3.2.5. Japonya

Japonya'nın GÜ'ler arasında en tutucu yaklaşımı sergileyecek ülke olması doğaldır. Japonya pozisyonunu ortaya koyarken değişik bir tutum sergilemektedir. Yeni görüşme döneminde ihracatçı ülkelere olduğu kadar ithalatçı ülkelere de adil ve eşit bir ticaret ortamı yaratılmasını ve üye ülkelerde değişik tipte tarımın yaşamasını savunmaktadır. Gıda güvenliği üretimde kendine yeterlilik ile eş tutulmaktadır (WT/GC/W/220, 28 Haziran 1999).

Tarife indiriminin detaylar ve ürün özellikleri dikkate alınarak ürün bazında yapılması gerektiği ağır basmaktadır. Çok yüksek tarifelerin indirimine ve yüksek oranda genel tarife indirimine sıcak bakılmamaktadır. İhracatçı ülkelerin ihracatı yasaklama ve ihracata vergi koyma hakları

olduğundan hareketle ithalatçı ülkelerinde gıda güvenliği ve gıda sanayiinin gelişmesi için sınır önlemleri başvurusunun doğal olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Piyasa bozucu etkisi olduğundan ihracat sübvansiyonlarının kaldırılmasını savunmaktadır. İhracatçı devlet tekellerinin fiyat farklılaştırması yapabildiğini ve dolaylı sübvansiyona neden olarak indirim taahhüdünün bağlayıcılığını azaltacağı belirtilmektedir.

İç desteklerde kutuların muhafaza edilmesini istemektedir. Ancak, süregelen uygulamadan ders alarak, serbest piyasaya geçişi kolaylaştıran politikaların yeşil kutunun içeriği genişletilerek esneklik sağlamaya yönelik girişimleri desteklemektedir.

3.3. Beşli Çetenin Pozisyonlarının Genel Değerlendirmesi

Beşli çetenin başlangıç pozisyonlarında UR-TA'nın temel yapısının geçerliliği ve tutarlılığı bir kez daha açıkça onaylanmaktadır. İthalatta tarife dışı engellere dönülmesinden söz edilmemektedir. İhracat sübvansiyonlarına sınırların devam edeceği açıktır. İç desteklerde fiyata müdahale, ticaret bozucu etkisinden dolayı daha fazla sorgulanacaktır.

Genel yaklaşımda bu birliktelik detaylara geldiğinde kaybolmaktadır. Beşli çetenin Türkiye için önemli olan seçilmiş yaptırımlardaki başlangıç pozisyonlarının özeti Tablo 5'de sunulmaktadır.

Tablo 5. Beşli Çetenin Seçilmiş Yaptırımlarda Başlangıç Pozisyonları

Alan	Ülke	AB	ABD	Avustralya ve Yeni Zelanda	Kanada	Japonya
Pazara Ulaşım						
Tarife indirim		Düşük olsun	Düşürülsün;sıfıra-sıfıra taraftar Uygulanan ve bağlanan tarife farkı azalt Tarife rejimini basitleştir	Yüksek olsun Yüksek uçlar indirilsin İşlenmiş ve ham ürünler tarife farkı kaldırılınsın	Mümkün olan en yüksek oranda;ürün bazında sıfıra-sıfır Benzer, işlenmiş ve ham ürünlerdeki tarife farkları kaldırılınsın	Ürün bazında düşük olsun Gıda güvenliği ve çok-işlevlilik gözetilsin
Özel Koruma		Liberalizasyon için şart	Tarifede saydamlık	Kaldırılınsın	Pozisyon yok	Kalsın
İthalatçı DTK		Disiplin şart	Saydamlık ve rekabet	Pozisyon açık değil	Kurallar uygulansın	Pozisyon açık değil
İhracat Rekabeti		Pazarlığa razı	Tümünü kaldır ve yasakla	Hemen kaldır ve yasakla	En kısa zamanda kaldır	Kuralları sağlamlaştırdı
Destek indirim		Kural koy	Pozisyon yok	Sona erdirmek amacıyla kural koy	Kural koy	Pozisyon yok
Krediler		Kural koy	Saydamlığı artır	Pozisyon yok	Tartışmaya hazır	Taahhütlere dikkat
İhracatçı DTK						
İç Destek						
İndirim		Pazarlığa hazır	Yüksek indirim	Ticareti bozucu destekleri yok edici yüksek indirim	Mümkün olan en yüksek indirim veya mavi kutuda dahil kaldır	Çok-işlevlilik ve gıda güvenliğini gözetilen esneklik olsun
Mavi kutu		Kalsın	Pozisyon açık değil	Kalsın	Her türlü desteğin toplamına sınır	Kırmızı ve yeşilin ortası olarak kalsın
Yeşil kutu		Çok-işlevliliğe dikkat	Kalsın	Kalsın	Her türlü desteğin toplamına sınır	Politika geçişini kolaylaştıran şartları gözet
Sulh hükmü		Kalsın	Pozisyon yok	Pozisyon yok	Yeşil kutuya karşılık tarifesi koyulmasın	Pozisyon yok

4. DTÖ-Tarım Anlaşmasında Olası Değişiklikler

4.1. Genel Yapı

Yeni görüşmelerde pazara ulaşım, ihracat rekabeti ve iç destekler üçlü alan yapısının muhafaza edilmesi ağır basmaktadır. Bir ara pazara ulaşım ile iç desteklerin aynı amaca hizmet ettiğinden ve iç desteklerin ölçümünün zorluğundan hareketle iç destek taahhütlerinden vazgeçip, tarifelere daha fazla ağırlık verilmesi tartışılmıştır. Son gelişmelerde bu alternatif görüş bildiren ülkelerin önerilerinde yer almamaktadır. Fakat, desteklerin kutu tanımlarında görüşmelerin çıkmaza girmesi halinde yeniden gündeme gelebilir. Önemli yeni konulardan biri devlet ticaretidir. İhracatçı devlet ticaret kuruluşları (DTK) pazara ulaşımın, ithalatçı DTK'lar ise ihracat rekabetinin içinde görüşmelere konu olabilir.

İndirim olması durumunda taahhütlerinin başlangıç noktası konusunda belirsizlik vardır. UR'da DTÖ'ye bağlanan taahhütler, belli bir dönemde sürdürülen politikalar ve her ikisinin karışımı olabilir (Tangermann ve Josling, 1999).

4.2. Tarife Taahhütlerinde İndirim

Tarım tarife taahhütlerin en büyük özelliği diğer sektörlerden çok daha yüksek düzeyde tarifelerin hala kullanılabilir olmasından kaynaklanmaktadır. Bir yanda tarımda %200-300 tarifeler, diğer yanda sanayi mallarında %5-15 aralığındaki tarifeler. Görüşmelerin başarı düzeyi tarifelerde yapılacak indirimle ölçülecektir.

İndirime kullanılacak bir formül tarifelerin tümünün yüksek düzeyde doğrusal olarak indirilmesidir. Bu indirim ihracat ve ithalatta eşit düzeyde taviz almaya ve vermeye denk gelir. Yalnız %20'lerdeki tarifelerde önemli olan bu tür indirim, %300 tarifelerde önemini kaybeder.

Uygulanan tarifelerle bağlanan tarifeler arasındaki farkı kapatmak ve sınır önlemlerini daha hızlı ve etkin azaltmak için tartışılan diğer bir yaklaşım İsviçre Formülünü² kullanmaktır. Bu durumda ise yüksek tarifeler yüksek oranda düşük tarifeler düşük oranda indirilecektir. Bu formül taahhütlerde gözlenen tarifelerin dağılımını da azaltacaktır.

Korumayı azaltmaya yardımcı olacak diğer bir yaklaşım ise tarife oranı kotalarının (TOK) genişlemesidir. Burada sorun geçen uygulama döneminde TOK'ların çoğunun doldurulamamasıdır. Nedeni ise TOK yönetiminin kurula bağlı olmadan ithalatçı ülke tarafından yapılmasıdır. Yönetimini düzenlemeden kota genişlemesinin faydası tartışılır.

Özel koruma önlemleri ithalatçı GÜ'ler tarafından kullanılmıştır. GOÜ'ler ithalatlarında bu korumadan faydalanamamakta, fakat ihracat durumunda zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Tarifelendirmeye geçen GOÜ'lere özel koruma önlemlerinden yararlanma olanağının getirilmesi görüşme konuları içine alınabilir.

Dalgalandan dünya fiyatlarına tepki olarak geliştirilen değişken tarife uygulaması halen bazı ülkelerde devam etmektedir. Örneğin, Latin Amerika ülkeleri dış fiyat dalgalanmasından iç piyasanın etkilenmesini önlemek için fiyat bandını kullanmaktadırlar. Türkiye için önemli olan, aynı tür uygulamanın giriş fiyatı adı altında AB tarafından sebze ve meyve (tahıllarda da) ithalattında kullanılmasıdır. Fiyatlar düşük olduğunda tarifeler artmakta ve giriş fiyatları devreye girmektedir. GÜ'lerde bu uygulamanın kaldırılması ve geçerli neden belirtildiğinde, özel ve farklı muamele içine dahil edilerek GOÜ'lere değişken tarife kullanma hakkı görüşme tekliflerine eklenebilir.

² $T_1 = (AT_0)/(A+T_0)$. Formüle T_1 yeni tarife oranını, T_0 uygulanan tarife oranını ve A karar verilecek katsayıyı göstermektedir. Örneğin $A=14$ alınarak, formülün düşük tarifeleri düşük oranda, yüksek tarifeleri ise yüksek oranda düşürdüğü görülebilir.

İşlenmiş ürün ticaretini engelleyen tarife eskalasyonu UR'da çözülemeyen bir sorun olarak kalmıştır. Tarife indirimlerinde ham ve işlenmiş mamul ayırımı yapılarak, girdi olarak kullanılan mallarda işlenmiş mamullere oranla daha büyük indirimler yapılması önenebilir.

Yağlı tohumlarda tarife indiriminde UR'nun son döneminde tartışılan, fakat anlaşmaya varılamayan bir diğer tarife indirim yöntemi sıfıra-sıfır diye adlandırılmaktadır. Sıfıra-sıfır anlaşmalarında ülkeler bir sektörde veya malda tarife, ihracat sübvansiyonu, lisans, tarife dışı engeller gibi tüm dış ticaret önlemlerini karşılıklı olarak (ikili veya çok taraflı olabilir) kaldırmaktadırlar. İmalat sanayii ürünlerinde uygulaması yapılmıştır. Tarım mallarında şeker, süt mamulleri gibi hassas mallarda uygulanamayacağına göre bu mallarda liberalizasyon ertelenmiş olur. Tarifelerdeki dağınıklıklar artar.

4.3. İhracat Sübvansiyonlarının Seviye ve Uygulaması

Tarım ihracatına sübvansiyon verilebilen tek sektör olarak kalmıştır. İhracat sübvansiyonlarının bağlanmış olması UR en büyük başarısı olarak kabul edilmektedir.

İhracat sübvansiyon indirimlerinde bir alternatif olarak yeni dönemde indirimlere aynı oranda devam etmektir. Harcamalarda ve miktarda, sırasıyla %36 ve %20 indirim yapılırsa, miktarda geride kalan %60'lık kısmın harcamaların sadece %28'iyle desteklemek zorunda bırakır.

UR çözümünde problem yaratan bir unsur ihracat sübvansiyonlarının bir yıldan diğer yıla transfer edebilme kolaylığıdır. Bir yılda taahhüdü aşan ihracat sübvansiyonları önceki yıllarda kullanılmayan sübvansiyonlarla telafi edilebilir.

İhracat sübvansiyonlarının bağlayıcı hale geldiği ülkelerde dolaylı sübvansiyon verme şekilleri bulunmuştur. AB dahilinde işleme rejimine bir ekleme yaparak ihraç edilen işlenmiş peynire değil peyniri oluşturan maddelere ihracat sübvansiyonu vermeye başlamıştır. Kanada ise ihracat sınıfı süt tanımlamış ve bu sütün fiyatını düşük ilan etmiştir. Üreticilerin eline geçen fiyat ise havuzda oluşan fiyat ortalamasıdır. Yeni görüşme döneminde bu sorunlar daha sıkı kurallara bağlanabilir.

İhracat kredilerin vasıtasıyla sağlanan desteğin taahhütlere dahil edilmesi kredi sübvansiyonu için bir çözüm olarak önerilmektedir. OECD ülkeleri tarım dışı mallarda ihracat kredilerine dönem ve faiz sınırı getiren kuralları görüşmüşler, fakat tarım malları bu anlaşmanın dışında kalmıştır.

İhracat sübvansiyonlarının ticaret ve fiyat bozucu etkisinin önemli olmasının yanında güvenilir olmaması da kaldırılmaları için ayrı bir teşvik unsurudur. Fiyatların düşük olduğu dönemlerde artan sübvansiyon, piyasaların sıkışık fiyatların arttığı dönemlerde azalmaktadır.

Küçük bir istatistikle bu bölümü kapatalım. 1995 ve 1996 yıllarında dünya toplam ihracat sübvansiyonunun %83'ü AB tarafından verilmiştir. Aynı yıllarda GOÜ'lerin toplamı için bu oran %2.4'dür (USDA/ERS, 1998).

4.4. İç Destek Ölçütleri

Uç politikaların uluslararası görüşmelere konu olması bir başarı gibi görülse de, TDÖ indirimlerinin iç politikaları kısıtlama etkisi sınırlı kalmıştır. Anlaşmanın yapılması iç destek tanımı ve indirimlerinden tehlikeye girmesi halinde müzakere dışına itilebilir.

İndirim kapsamında kalması halinde geçen uygulama döneminde yapılan kadar indirim, tarife ve ihracat sübvansiyonlarında yapılan indirimle tutarlı olmayacaktır. Yeni dönemde yapılacak %20'lik indirim, fiyat bozucu politika harcamalarının %40'ını ortadan kaldıracaktır. Tutarlılığı sağlamak için iç desteklerde yaklaşık %50 civarında indirim yapılması gerekir (Tangermann ve Josling, 1999)

Beşli çetenin başlangıç pozisyonlarında bahsedildiği gibi iç desteklerde sorgulanan epeyce nokta vardır. Bir tanesi kutulara giren politikaların tanımıdır. Yeşil kutunun çekiciliği bu destekleri kullanan ülkeler hakkında taahhütler aşılmadığı durumda soruşturma açılmamasından kaynaklanmaktadır. Fakat kutuya giren politikaların "ticareti bozucu etkisi minimal olan" gibi gayet gevşek tanımlanması sorun yaratmaktadır. Ayrıca, bu kutuya giren bağımsız ödemelerin varlığı artırıp, riski azaltarak dolaylı yoldan üretime etkisi olduğu iddia edilmektedir. Yeşil ve eğer kalkmaz ise mavi kutu giren politikaların daha belirgin hale gelmesi beklenebilir.

TDÖ indiriminin ürün bazında yapılması olası görünmektedir. Bu noktada GOÜ ve GÜ iç destek belirleme ve indiriminde simetri kaybolmaktadır. GÜ'ler indirim taahhüdünde bulunarak toplam üzerinden indirim yapmaktadırlar. GOÜ'ler, on iki ülke dışında, de minimisi kullanmışlardır. GOÜ'ler ürün ve ürüne özel olmayan desteklerde üretim değerinin %10'unun altında tutma yükümlülükleri vardır. GÜ'lerin esneklik isteme hakları vardır. Örneğin, %10'luk ürüne özel de minimis'in %5'lik toplam de minimize çevrilmesi teklif edilebilir.

4.5. Yeni alan: Devlet Kuruluşları Ticareti

Bu yeni alan daha çok GÜ'lerin aralarında pazarlıklar unsuru olarak kullanılmak üzere tartışılmaya başlanmıştır. ABD ve AB'nin bu tür kuruluşları yoktur. Diğer yandan ticaret liberizasyonunu mümkün olan en hızlı bir şekilde sağlanmasını isteyen Avustralya ve Yeni Zelanda'da bu tür kuruluşlar vardır. DTK'lar görüşmelerde Kanada'nın da yumuşak karnıdır.

Devlet ticaretinin iki ana soruna işaret edilmektedir. İlki, DTK'ların pazara ulaşımı taahhütlerde verilenden aşağıya çekme ihtimalidir. Diğeri ise, pazar payını artırmak için ihracatçı DTK'ların gizli ihracat sübvansiyonu verme güçlerinin olmasıdır. İthalatçı DTK'ların bağlanan tarife üstünde koruma yapmaları zaten GATT anlaşmasıyla yasaklanmıştır.

İhracatçı DTK'lar için herhangi bir anlaşma yoktur. İhracatçı DTK'lar tavizli kredi kullanma ve daha elverişli şartlarda satış yapma olanağına sahip olup, özel kuruluşların ticaretini engelleyebilirler. Bu sorun ancak bu kuruluşların aktivitelerini izlemeyi kurala bağlamakla olabilir. Daha önemlisi bu kuruluşların fiyat havuzları oluşturabilme kapasiteleridir. Böylelikle üreticilerine avantaj sağlamaktadırlar. İhracatçı DTK'larla ilgili son konuda fiyat farklılaştırması yapmalarındır. Ülkelere değişik fiyatlar uygulama gücü sadece kamu kuruluşlarıyla sınırlı değildir. Ayrıca fiyat farklılaştırması tarım dışı mallarda da uygulanmaktadır ve genelde toplam refahı (GOÜ'lerin refahını daha fazla) artırıcı etkisi vardır.

5. Dünya Tarım Malları Fiyat ve Ticaretinde Olası Gelişmeler

Dünya fiyat ve ticaretindeki olası gelişmeler için Gıda ve Tarımsal Politika Araştırma Enstitüsü'nün çalışmasından yararlanılmıştır (FAPRI, 1999). FAPRI modeli çok sayıda ülke ve ülke grubu bazında, büyüme, nüfus artışı, enflasyon, döviz kuru değişimi gibi, temel ekonomik parametreler hakkında varsayımlar yaparak, süregelen politikaları ve TA anlaşması taahhütlerini ticaret modeline katarak, tarım ürünlerinin üretim, tüketim, stok, ticaret ve fiyat projeksiyonlarını yapmaktadır. Ocak 1999 yapılan fiyat tahminleri Tablo 6 ve 7'de sunulmaktadır. Bu projeksiyonlar Gündem 2000 ve yeni görüşme dönemindeki olası gelişmeleri içermemektedir.

Tablo 6. Bitkisel Ürünlerde Fiyat Projeksiyonları, 1998-2008 (ABD\$/mt)

	98/99	99/00	00/01	01/02	02/03	03/04	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09
Buğday											
ABD Körfez-fob	121	135	142	146	150	155	159	163	164	165	167
Rotterdam-cif	142	159	167	172	176	183	187	191	192	194	196
AB Müdahale ⁽¹⁾	140	142	143	143	144	144	144	144	145	145	145
Mısır											
ABD Körfez-fob	94	97	99	101	104	107	109	111	113	115	118
Arpa											
Portland	108	110	111	113	116	119	121	123	124	126	129
Pirinç											
Bangkok %100 B	295	295	297	302	305	311	314	320	323	326	330
Houston-fob	385	368	371	376	380	388	391	399	402	406	411
Ayçiçeği											
Aşağı Ren-fob	275	251	251	252	252	250	251	250	250	249	250
Ayçiçeği yağı											
K.Avrupa-fob	609	584	579	566	550	535	532	526	529	534	543
Soya											
Rotterdam-cif	230	215	218	223	226	227	231	233	237	238	243
Pamuk-A İndeks											
K.Avrupa-cif	1278	1231	1218	1280	1356	1419	1471	1521	1565	1604	1632
Şeker											
Karayipler-fob	165	177	191	199	206	211	216	221	229	237	246
New York-spot	485	475	482	486	488	491	492	494	496	498	500

Tablo 7. Hayvancılık Ürünlerinde Fiyat Projeksiyonları, 1998-2008 (ABD\$/mt)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Sığır eti											
Avustralya İhracat-fob ABD	1729	2031	2239	2403	2512	2459	2399	2311	2265	2351	2489
Tavuk eti											
ABD toptan	1391	1310	1242	1258	1252	1256	1253	1248	1240	1239	1254
Yağsız kuru süt											
K.Avrupa-fob	1453	1260	1289	1413	1460	1486	1518	1540	1568	1604	1640
Avustralya İhracat	1560	1367	1396	1520	1567	1593	1625	1647	1675	1711	1747
Süt tozu											
K.Avrupa-fob	1764	1662	1638	1710	1723	1729	1737	1740	1743	1747	1749
Tereyağı											
K.Avrupa-fob	1853	1798	1761	1778	1801	1826	1848	1875	1886	1882	1875
	1576	1516	1479	1496	1519	1544	1566	1594	1604	1600	1593
Peynir											
K.Avrupa-fob	2225	2316	2351	2436	2443	2448	2463	2469	2471	2485	2488

Dünya tarımsal üretim ve ticaretinin kısa dönemde zayıf kalacağı, fakat uzun dönemde toparlanacağı tahmin edilmektedir. Kısa dönemdeki zayıflığın hem arz fazlasından, hem de çok sayıda ülkede talebin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Bilhassa, Asya, Latin Amerika ve geçiş süreci ekonomilerinin toparlanmasıyla tarım mallarına olan talebin artması beklenmektedir.

Dünya bitkisel ürün fiyatlarının bu gelişmelere paralel olarak düşük seviyelerde seyredeceği ve, çoğu buğdayda olmak üzere, dünya tahıl alanının 4 milyon hektar azalacağı tahmin edilmektedir. Gelecek on yılda tahıl üretimi %13 artarken, Asya ülkelerinin gıda ve yem tahılı talebinin genişlemesiyle dünya ticareti %24 artacaktır. GOÜ'lerdeki kişi başına gelir artışına bağlı olarak genişleyen yağlı tohumlar talebi dolayısıyla ekilen alanda genişleme olacaktır.

Ayçiçeğinde ise Arjantin ve Doğu Avrupa ülkeleri küçük fiyat artışlarına bile tepki göstermekte ve ekim alanını artırmaktadırlar. Ayçiçeği fiyatı dönem boyunca değişmemektedir.

Pamuk fiyatlarında da durum pek parlak gözükmemektedir. 1998/99 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık 300 \$/mt azalan Endeks A ortalaması dönem ortalarında çıkışa geçse de, dönem sonunda gene düşük seviyelere geri dönmektedir.

1997/98 yılında tepe tarihsel tepe noktalarından birine erişen şeker fiyatı, bir sonraki yıl %40 civarında düşüş göstermiştir. Dönem boyunca şeker fiyatı %50 artmakta, fakat hala 97/98 seviyesinin altında kalmaktadır.

Sığır etinde, Rusya ve Uzak Doğu ülkelerindeki kriz nedeniyle, bu ülkelerin 1998 ve 1999 yıllarındaki ithalatlarında %20 ila %50 arasında düşüşler gözlenmiştir. Krizin etkisinin, Rusya dışında, 2000 yılından itibaren zayıflayacağı ve sığır eti fiyatının tarihsel seviyesine geri dönmesi beklenmektedir. Dünya tavuk eti üretiminin ortalama yılda %2.8 ve ihracatı %3.4 artacaktır. Fiyatlar tarihsel ortalama seyretmekte, Çin, ABD ve Brezilya'da önemli oranda üretim artışı olmaktadır. Süt tozu fiyatları, Rusya, Japonya ve Brezilya'daki talep düşüşü nedeniyle önümüzdeki üç yılda azalmakta, dönem başındaki fiyata ancak dönem sonunda ulaşabilmektedir.

Türkiye için önemli olan ürünlerde yakın geçmişte kriz nedeniyle gözlenen fiyat düşüşünün 2000 yılından itibaren çıkışa başlaması beklenmektedir. Ancak, ticarete öneme sahip ülkelerdeki politika değişiklikleri ve ihracat sübvansiyon taahhütlerinin kısıtlayıcı etkisi nedeniyle fiyat artış oranları, talep artış oranlarının altında kalacağı söylenebilir. 1990'ların ortalarında oluşan yüksek fiyatların oluşma ihtimali hayli düşüktür.

6. Türkiye Tarımında Gelişmelere Genel Bakış

Bu bölümde Türkiye tarımının performansı ve tarım politikaları kısa bir genel değerlendirilmesi yapılacaktır. Genel değerlendirmenin amacı, tarım görüşmelerinde Türkiye'nin pozisyonuna yardımcı olacak unsurları belirlemeye yardımcı olmaktır. Tarım sektörünün her açıdan değerlendirilmesi bu çalışmanın sınırlarını aşar. Bu nedenlerle gelişmeleri belirleme ölçütlerinde seçici davranılmıştır. Performans ölçütü olarak üretkenlik alınacaktır. Bu performansa ulaşmada kullanılan tarıma destek politikalarının yapısının belirlenmesinde destek eşdeğer ölçütleri kullanılmıştır.

6.1. Tarım Sektörünün Performansı

Türkiye tarımındaki gelişmeleri belirlemek için basit iki ölçüt kullanılacaktır: Emek ve Toprak Üretkenliği. Bu gelişmeleri daha önce yapılmış bir çalışmadan (Çakmak ve Zaim, 1998) yararlanarak kısaca tartışacağız. Çalışmanın verileri 1995 yılında sona ermektedir. Yakın geçmişte tarım sektörünün temel değişkenlerinde önemli bir değişiklik izlenmediğine göre, analiz, iyimser bir yaklaşımla, en azından günümüzde de geçerli olacaktır.

Emek üretkenliğini incelemek için birim emek başına, katma değer ve üretim değeri ölçüt olarak kullanılmıştır. Katma değer ve göreceli emek üretkenliği serileri Tablo 8'de ve emek başına üretimin yıllık büyüme oranları Tablo 9'da sunulmaktadır. Her iki ölçütte yıllar itibarıyla aynı eğilimi muhafaza etmektedir. 1970'ler emek üretkenliği büyüme oranının en yüksek olduğu dönem olarak görülmektedir. 1980'lerde düşen bu oran, 1995'de negatife dönüşmektedir.

Tablo 8. İşgücü Başına Sektörel Katma Değer, 1970-95 (1987 fiyatlarıyla, 1000 TL)

Yıl	Tarım	Sanayi	Tarım-dışı	Görelî Üretkenlik	
				TarDş/Tar	San/Tar
1970	1219	4057	4662	3.83	3.33
1971	1268	4278	4786	3.77	3.37
1972	1269	4325	4988	3.93	3.41
1973	1172	4527	5117	4.37	3.86
1974	1247	4473	5107	4.10	3.59
1975	1287	4818	5377	4.18	3.74
1976	1390	5120	5731	4.12	3.68
1977	1354	5015	5654	4.18	3.70
1978	1393	5181	5540	3.98	3.72
1979	1393	4885	5313	3.81	3.51
1980	1410	4683	4979	3.53	3.32
1981	1385	5091	5232	3.78	3.68
1982	1433	5178	5286	3.69	3.61
1983	1424	5340	5508	3.87	3.75
1984	1436	5733	5772	4.02	3.99
1985	1434	5842	5868	4.09	4.08
1986	1504	6376	6075	4.04	4.24
1987	1515	6771	6476	4.27	4.47
1988	1632	6655	6357	3.89	4.08
1989	1441	6820	6425	4.46	4.73
1990	1535	7417	6878	4.48	4.83
1991	1470	7390	6907	4.70	5.03
1992	1670	7292	6797	4.07	4.37
1993	1607	8436	7601	4.73	5.25
1994	1543	7485	6966	4.52	4.85
1995	1465	8652	7726	5.27	5.91

Kaynak: Çakmak ve Zaim, 1998

Tablo 9. Emek Verimliliğinde Büyümenin Bileşenleri

Dönemler	Dönem Ortalamaları (%)		
	Çıktı/Emek Değişimi	Alan/Emek Değişimi	Çıktı/Alan Değişimi
1971-80	3.11	0.56	2.53
1981-90	2.44	0.90	1.53
1991-95	-1.20	-2.41	1.24
Genel	1.97	0.10	1.87

Kaynak: Çakmak ve Zaim, 1998

İncelenen dönemde işgücü başına katma değer yılda ortalama %0.73 büyümüştür. Dönemlere ayrıldığında her iki ölçütte düşme eğilimini işaret etmektedir. 1970 ve 1980'lerde ortalama büyüme oranları sırasıyla yılda %3.1 ve %2.4 olarak gerçekleşmiştir. 1990'ların ilk yarısında ise ortalama büyüme oranı %-1.2'ye gerilemiştir.

İhracata yönelik büyüme dönemi öncesinde 1987 fiyatlarıyla işgücü başına 1.3 milyon TL civarında olan katma değer pek fazla değişmemiştir. Genel politika değişikliklerine sektör, üretimi veya emek transferini artırarak tepki göstermiştir. Yapısal uyum döneminde emek başına katma

değer ortalaması bir önceki dönemden daha yüksek olmuştur. 1992 yılında tepe noktasını gören emek başına katma değer, istihdam artışı sonucunda takip eden yıllarda düşüşe geçmiştir.

Beklenildiği gibi, tarım ve tarım-dışı üretkenlik endeksleri karşılaştırdığında gelişme tarımın aleyhinedir (Tablo 10). Ancak, yakın geçmişte görece üretkenliğin tarım aleyhine gelişmesi hız kazanmıştır.

1961'den 1995 yılına kadar, baklagiller dışında, bitkisel ürünlerde verim artmıştır (Tablo 11). Verimler trend eğrisinden sapmalara göre dönemlere ayrılmıştır. Ürünlerim hemen hepsinde verim artışları ve varyasyon ikinci dönemde ilk döneme göre daha azdır.

Tablo 10. Seçilmiş Ürünlerde Verim, Türkiye 1961-95

	1993-95	1961-95		1. Dönem ^a			2. Dönem ^a			
	(kg/ha)	Yıllık Büyüme(%)	VK(%)	(kg/ha)	Yıllık Büyüme (%)	VK (%)	(kg/ha)	Yıllık Büyüme(%)	VK (%)	1 den 2ye büyüme
Buğday	1941	2.22	23.4	1194	1.88	12.6	1902	0.77	7.9	59.3
Arpa	2093	1.83	21.2	1325	1.02	11.2	1963	0.70	10.2	48.1
Mısır	4016	3.87	41.8	1870	2.97	21.7	4015	0.55 ^c	7.6	114.7
Pirinç	2991	0.74	9.8	2473	0.77 ^c	8.7	2861	0.40 ^b	5.7	15.7
Nohut	913	-0.49	11.1	1126	0.70	7.6	963	-0.77 ^c	9.6	-14.4
Mercimek	1005	-0.06 ^c	13.9	973	0.55 ^c	12.4	942	-0.68 ^c	16.1	-3.2
Kuru fasulye	1221	-0.20 ^c	12.2	1405	1.25	10.2	1180	0.92 ^c	5.6	-16.0
Tütün	904	1.84	23.9	570	-3.08	14.7	939	-0.12 ^c	6.4	64.6
Şeker Pancarı	34699	0.86	15.1	23985	3.91 ^e	10.7	33963	-0.01 ^b	9.3	41.6
Pamuk, saf	1090	2.60	25.6	515	8.35	24.0	844	1.65	14.2	64.1
Ayçiçeği	1389	1.53	17.2							
Soya	2396	3.09	38.7	1209	1.71 ^b	36.0	2229	0.93	5.1	84.3
Yer fıstığı	2360	-0.07 ^c	7.6							
Soğan, kuru	19560	2.95	30.0	11057	2.87	21.9	18459	1.33	4.5	66.9
Patates	23621	2.68	27.9							

Tablo 11. Toprak Veriminde Büyüme: Değişik Ölçütler (dönem ortalamaları %)

(1987 fiyatlarıyla TL)				
Dönemler	ha. Başına bitkisel üretim		ha. Başına toplam üretim	
	işlenen	işl.+sürekli	işlenen	işl.+sürekli
1971-80	2.54	2.95	1.12	1.52
1981-90	1.28	2.62	0.88	2.21
1991-93	-0.01	0.55	0.83	1.39
Tüm	1.65	2.49	0.97	1.80
(1989-91 fiyatlarıyla Uluslararası \$)				
Dönemler	ha. Başına bitkisel üretim		ha. Başına toplam üretim	
	işlenen	işl.+sürekli	işlenen	işl.+sürekli
1971-80	2.85	3.26	2.53	2.94
1981-90	1.71	3.05	1.53	2.87
1991-95	1.27	1.27	1.24	1.24
Tüm	2.07	2.78	1.87	2.57

Kaynak: Çakmak ve Zaim, 1998.

1961-74 arası buğdayda verim, 1970'lerin ortalarında uygulanan buğday projesinin etkisi ile, yılda ortalama %2 artmış, takip eden yıllarda bu artış yılda %0.8'e düşmüştür. En yüksek verim artışı

yılda %4 ile mısırdan olmuştur. 1980'lerin ortalarında kullanılmaya başlanan yüksek verimli melez mısır tohumu hem verimi artırmış ve değişkenliği azaltmıştır. Nadas yerine baklagiller ekimi ise, baklagillerin ortalama verimini düşürmüş ve değişkenliği artırmıştır. Sulanan alanlarda ekimi yapılan ürünlerde verim artışı yüksek düzeyde seyretmiştir. Pamuk, yumru bitkiler ve soya fasulyesinde verimler yılda ortalama %3 oranında artış göstermiştir. Tütün verimindeki büyük artış tütün alanı hesaplama yöntemindeki değişiklikten kaynaklanmaktadır.

Sabit TL ve uluslararası dolar fiyatlarında genel toprak verimi Tablo 12'de sunulmaktadır. Tarımda kullanılan çeşitli toprak tanımlarına göre hesaplanan toprak verimleri azalan oranda artışı işaret etmektedir. Son dönem dışında bitkisel üretimdeki verim artışı genel tarım verimliliğinden daha yüksek olmuştur.

Tablo 12. Türkiye ve OECD Ülkelerinde Üretici Destek Eşdeğerlerinin Kompozisyonu (%)

Destek Tipi	Türkiye					OECD				
	1986-88	1993-95	1996	1997	1998	1986-88	1993-95	1996	1997	1998
Pazar Desteği	72	73	72	79	86	79	72	60	63	67
Doğrudan Ödeme	1	2	2	-	-	18	18	23	19	17
Diğer Destek	39	30	30	20	14	17	15	18	18	16
Yem Düzeltmesi	-12	-5	-4	-	-	-11	-5	0	-	-
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Not: 13 mal tahminlerinden hesaplanmıştır.

Kaynak: OECD (1999).

İyimser yorumla, kısmi üretkenlik ölçütleri, süregelen iktisadi durum ve politika ortamında tarım sektörünün mümkün olan en iyi performansı göstermeye çalıştığını işaret etmektedir. Geçmiş on yıllara göre daha düşük ve hatta negatif büyüme oranları sektör için tehlike sinyalleri olarak algılanmalıdır. Tarımsal sabit sermaye yatırımlarının dalgalanması ve genelde düşüş göstermesi, son yıllarda vazgeçilmeye başlanan ve etkin olmayan girdi fiyatları sübvansiyonları, ürün fiyatlarına destek politikalarıyla birleşince tarım sektörünün üretim olanakları kısıtlanmaktadır. Ek olarak, tarım-dışı/tarım göreliliği endeksinin gösterdiği gibi tarım ile tarım-dışı gelirlerdeki fark son yıllarda artmaktadır. Kentin çekim olanaklarının sınırlı olduğu göz önüne alınırsa, bu durumun, devam etmesi halinde kırsal alanlarda sorun yaratacağı açıktır.

6.2. Tarım Destek Politikalarının Yapısı ve Değerlendirme

Türkiye'de tarım destek harcamalarının seviyesi, bazen sayılar yanlış kullanılsa da, sıkça tartışılan bir konudur. Bu tartışmayı bu çalışmada tekrarlamamın yararını göremiyoruz³. Tüm sektörlerde olduğu gibi kaynak tahsisi yapılmadan girilen uygulamaların maliyeti üreticiye verilen desteğin küçük bir oranı olarak kalmakta ve bütçenin açığının artmasına neden olmaktadır. Zaten finansman ihtiyacı olan hazinenin finansman maliyeti artmakta ve kısır döngü yıllardır süregelmektedir. Bu döngüden sektör olarak sadece tarımı sorumlu tutmak haksızlık olur. Sektör yapılan destek transferleriyle mümkün olan en iyi performansı göstermeye çalışmıştır (bkz. Bölüm 6.1). 2000'li yılların başında bu döngünün kırılmasına karar verilmiştir. Döngünün kırılması için uyum göstermesi gereken politikalardan biride tarım destek politikalarıdır.

Türkiye'de tarıma destek son on yılda, girdi fiyat ve altyapı desteklerinin yanında, büyük oranda çıktı fiyat desteğiyle sağlanmaktadır. TA'da kullanılan, TDÖ veya eşdeğer destek ölçümünden daha geniş kapsamlı olan, üretici destek eşdeğerinin kompozisyonu bu durumu açıkça göstermektedir (Tablo 13). ÜDE'de pazar fiyat desteğinin payı dönem başında %70'ler civarında iken, %85'lere ulaşmıştır. Bu oranın artışında doğaldır ki girdi fiyat desteklerindeki düşüşün etkisi yadsınmaz. OECD ülkeleri için, yeni üyeler dağılımını bir miktar bozsa da, genelde tersine bir gelişme görülmektedir.

³ Meraklısına not, bkz. Kasnaoğlu ve Çakmak, 1999.

Tablo 13. Türkiye ve OECD'de Tarıma Transferlerin Kaynakları, 1993-98 (Milyar ABD\$)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
<i>Türkiye</i>						
Vergi Verenlerden	4.5	4.1	5.3	3.0	3.3	3.0
Tüketicilerden	6.6	1.9	2.6	5.1	8.8	6.5
Bütçeye Gelir	0.7	0.1	0.8	0.7	0.7	0.6
Toplam Transferler	10.4	5.9	7.1	7.4	11.1	8.9
Toplam ÜDE	11.0	2.9	5.2	8.8	11.2	11.3
<i>OECD</i>						
Vergi Verenlerden	166.8	163.2	170.0	164.5	163.9	193.3
Tüketicilerden	184.7	180.6	179.9	146.7	160.1	169.5
Bütçeye Gelir	19.3	15.5	17.8	14.5	25.1	28.2
Toplam Transferler	332.1	328.2	332.2	296.7	298.9	334.6
Toplam ÜDE	248.1	249.9	249.9	229.8	215.5	251.2

Not: Türkiye'nin toplam ÜDE'leri yazarlar tarafından düzeltilmiştir.

Kaynak: Kasnakoglu ve Çakmak (1999), OECD (1998), OECD (1999).

Transfer dağılımını tüm resmi görmekte yetersiz kalıyor. Bu transferlerin kaynaklarına hızlıca bakalım. Vergi verenler kimyasal gübre ve ilaç, su ödemeleri, kredi faizi, politika yürütme harcamaları gibi kalemlerde katkıda bulunmaktadır. 1993-98 yılları arasında bu miktar 3-5 milyar dolar aralığında seyretmiştir (Tablo 14). Muhasebesi açıkça ve her yıl yapılmayan alım yapan kamu kuruluşlarının görev zararları ve sermaye girişleri bu kaleme dahildir, fakat ÜDE'de görülmez. Transfer kaynaklarının daha önemli olan kalemi tüketiciler tarafından karşılanmakta ve dünya fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde azalmakta, fakat düşük olduğunda ise 7 milyar dolara yaklaşmaktadır. Bu katkı genellikle gümrük tarifesiyle desteklenmekte ve tüketicinin refahını azaltmaktadır.

Tablo 14. Türkiye'deki KİT'ler İçin Değerlendirme Ölçütleri

Birim	Değerlendirme		Ölçütleri		(KİT'ler)						
	Katma Değer	Tüketiciler	Toplam Refah ¹	Üreticiler Dağılım	Üretim	Bütçe Harcamaları ²	İstihdam	Transfer Verimliliği ³	Ticaret Hadleri ⁴	Rant Arayışı	GATT'a Aykırılık
Buğday	İE	İE	İE	İE	İE						
Şeker	+	+	+	İE	+	+	+	+ İE -	+ İE -	İE	İE
Tütün, Tuz ve Alkol	+	+	+ veya İE	İE	+ veya İE	+	+	+ İE -	+ veya İE	İE	İE
Çay	+	+	+ veya İE	İE	+ veya İE	+	+	+ İE -	+	İE	İE

Notlar: "İE" ihmal edilebilir anlamına gelir

¹ KİT'lere bağlı ürün işleme sektörünün teknik verimliliğinin özel sektörlere aynı olduğu varsayılmıştır.

² Devlet (KİT) memurlarına ödenen ücretler.

³ Transfer Verimliliği, KİT'lerin destekleme fiyatları politikası yoluyla çiftçilere gelir transferinin verimliliği ve ürün işleme dahil politikanın diğer yönlerini uygulamadaki verimlilikleri olarak tanımlanır.

⁴ Ticaret Hadleri, iç fiyatları iyileştirme yeteneğini de içerir.

Kaynak: Schmitz ve diğ., 1999.

Yukarıda önemli noktalarına değindiğimiz politikaları, politika araçlarının ağırlıklarının tarihsel gelişimiyle beraber değerlendirdiğimizde, TA'nın yeni görüşmeleri olmasa da, destek politikalarında yeni araçları da katarak geçmişe dönmenin gereği ortaya çıkıyor. Önce analizi basitleştirmek için bir varsayım yapalım: Tarım destek politikalarının birinci amacı üreticinin gelir (=hasılat-maliyet) düzeyini kabul edilebilir düzeyde tutmaktır. Son yıllarda bunu sağlamanın yolu olarak çıktı fiyatlarına büyük ağırlık verilmiştir. Gümrük vergisi ayarlamalarıyla (ve hatta uluslararası düzeyde kabul edilemez olan ithalat yasaklamalarıyla) desteklenen kamu kuruluşları alımı üreticiye transferin en kolay, fakat hem bütçeye hem de tüketiciye yükü açısından en pahalı olan yoldur. Ek olarak, dönemsel üretkenlik farklarının da gösterdiği gibi tarım sektörünün ekonomiye katkısının artmasını önlemektedir.

Aritmetiksel işlemleri kullanarak analize devam edelim. Üretim hasılatı üretim miktarı ile fiyatın, üretim miktarı ise alan ile verimin çarpılmasıyla bulunur. Benzer işlemler üretim maliyeti terimi içinde yapılabilir. Üretim maliyeti girdi miktarı ile fiyatının çarpımından ibarettir. Bu işlemlerden sonra üreticinin gelirini etkilemenin yolunun sadece fiyatlardan geçtiğini söylemek zordur. Küçük ülke (üretimindeki değişikliklerin dünya fiyatını etkilemediği ülke) varsayımı altında, verim artırılarak veya girdi kullanımı azaltılarak üreticinin gelirini artırmak mümkündür. Verimi artırmanın yolu da sadece altyapı yatırımlarından geçmemektedir. İşte, 1980'lerin ortalarına kadar olan dönemle, sonrası dönem arasındaki politika araç farkı bu noktada ortaya çıkmaktadır. İlk dönemde fiyat destekleme politikaları verim ve üretimi artırıcı politikalarla beraber yürütülürken, maalesef son dönemde desteklemenin tüm ağırlığı fiyat girdi ve çıktı fiyatlarına yüklenmiştir. Politikalarda eskiye dönüşten kasıt budur. Politika değişikliklerinin gelir düşüşüne neden olması durumunda yeni araçlar kullanılabilir. Değişikliklerin olduğu dönemde ve/veya tarımsal üretim alternatiflerinin sınırlı olduğu bölgelerde, hedef kitlesi belli ve süresi sınırlı doğrudan ödemelerle üreticilerin gelir kaybı giderilebilir.

Bu tür politikaları uygulamak daha zordur ve faydaları uzun döneme yayıldığı için, perspektifi geniş olmayan politika yapıcılar tarafından pek tercih edilmez. TA açısından ise hiç sorun çıkartmayacak politika demetini oluşturmaktadırlar.

7. Türkiye'nin Ulusal Politika Seçenekleri

Türkiye'nin politika seçeneklerini irdelemeden önce kısa bir değerlendirme yapalım. Tarım ticareti TA'da belirtildiği gibi uluslararası düzeyde "hakça ve piyasa sistemine duyarlı bir tarım ticaret sistemi"ni oluşturma yoluna girmiştir. Yeni görüşme döneminin uzun zaman alsa da anlaşma ile sonuçlanma ihtimali anlaşma olmamasından çok daha yüksek görünmektedir. Zaten anlaşma olmazsa veya uzarsa geçen her yıl GOÜ'lerin aleyhinedir. GÜ'lerin taahhütlerinin hepsi 2000 yılı düzeyinde kalacaktır. Aynı durum 2004 yılı sonrasında GOÜ'ler için geçerlidir.

GÜ'lerin başlangıç pozisyonları TA'nın ruhuna uygun bir şekilde hareket ettiklerinin bir göstergesidir. Yavaş olsa da bu ülkeler tarım sektörlerini dış rekabete açma yolunda mesafe kat etmeye başlamışlardır. GOÜ genelinde ve Türkiye özelinde, tarım sektörünü sürekli koruma ve kaynak dağılımını bozan fiyat bozucu politikalarla destekleme eğilimi ağır basmaktadır. Rekabete hazırlıktan kaçılmaktadır. Bir on sene sonrasını düşününüz. Rekabete en azından hazırlık yapmış olan mı, yoksa rekabetten kaçan mı tarım malları ticaretinde daha önde olacaktır?

Yeni görüşme döneminde TA'daki olası değişiklikler taahhütlerin daha iyi tanımlanmış hale geleceğini, indirim küçük oranlarda kalması durumunda bile Anlaşmanın bağlayıcı gücünün artacağını işaret etmektedir.

Tarım malları fiyat projeksiyonları piyasalarda uzun dönemde olağanüstü bir gelişme olmayacağını ve nüfus ve gelir artışı etkisiyle ve bilhassa büyük ihracatçılardaki sübvansiyonların düşüşüyle fiyatların bir miktar artacağını göstermektedir. Bu genel eğilimdir. Örneğin, Çin'de havaların kötü gitmesi tahıl ve et fiyatlarını kısa bir süre için ikiye katlayabilir.

Türkiye'de tarımın performansı ve tarım politikalarının etkinliği ise hiç de iç açıcı durumda değildir. Her ikisinin geleceği de iyimser tahminler yapmayı zorlaştırmaktadır. Bir alternatif, tıpkı IMF stand-by anlaşması baskısıyla yapılanları TA yeni görüşme dönemini kullanarak tarımda gerçekleştirilmeye çalışmaktır. Politika yapıcılarını ikna etmek için başka çıkar yol kalmamıştır.

7.1. Genel

Başlangıç pozisyonunun belirlenmesi için değişik politika alternatiflerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Değerlendirme yapabilmek için politika alternatiflerine ihtiyaç vardır. Belirlenen politika alternatifleri, biraz kötümser yaklaşımla uygulama olasılık sırasına göre, Hareketsiz Kalma, Yarı-reform ve Reform olarak adlandırılmıştır.

Hareketsiz Kalma (tip) politikası süregelen politikalara devam etme veya niyetinin devam etmesi olarak açıklanabilir. Dünyadaki tüm gelişmelere rağmen, çıktı fiyat ağırlıklı destek politikalarına ağırlık verme, şartlar zorladığında başka yollar değerlendirilmediği için destekleme alımlarını ve alım fiyatlarını düşürerek sektöre olan desteği azaltmak, şartlar elverdiğinde eski duruma geri dönmek bu politika alternatifinin özellikleridir. Perspektifi günü kurtarmaktır.

Yarı-reform politikasının ana özellikleri şöyle sıralanabilir: Fiyat müdahalelerini destekleme alımı yerine daha düşük düzeyde destek sağlayacak düzeyde fark ödeme (deficiency payment) sistemine kaydırma, Belirli ürünlerde etkin arz kontrolü ve bağlı olarak kısıtlı doğrudan ödeme uygulaması. Fark ödeme sisteminin hakkını vererek uygulanması için ürün maliyetinin şüphe götürmez bir şekilde bilinmesi gerekir. Ayrıca, tüketici refahını artırdığı için destekleme alımına iktisadi olarak tercih edilebilecek bir politikadır.⁴ Ancak destek yükünü tüketicilerden tamamen hazineye kaydırıldığı için içinde bulunduğumuz dönemde bu politika aracının destekleme alımı düzeyinde destek sağlaması beklenemez. Üretimde önemli paya sahip olmayan bir veya birkaç üründe kullanılabilir. Önemli ürünlerde kullanıldığında sınırlı finansman olanakları nedeniyle destek etkisi hissedilmeyebilir. Perspektifi kısa-orta dönemdir.

Reform alternatifi tarım destek politikası anlayışında köklü değişiklik gerektirir. Tarım destekleri önemli oranda fiyatlardan verim ve üretimi artırmaya kaydırılır. Ürün bazında maliyeti düşük ve/veya verimi yüksek üretim tekniklerine geçiş anlamına gelen teknolojik değişime ve ciddi Ar-Ge'ye ağırlık verilmesini gerektirir. Fiyat desteği için gümrük vergileri tek araç olarak kullanılabilir. Sorunlu ürün ve/veya bölgelerde üretim ve verimden **bağımsız** (decoupled) doğrudan ödeme geçiş döneminde kullanılabilir. Perspektifi orta-uzun dönemdir.

Doğrudan ödeme politikasında Türkiye'de bir kavram kargaşası başlamıştır. Fark ödemesi gibi çiftçiye yapılan doğrudan ödemelerle bağımsız doğrudan ödemeler karıştırılmaktadır. Aniden doğrudan ödeme tarımı kurtaracak bir politika olarak algılanmaya başlamıştır. Fark ödemesi gibi üretime bağımlı politikanın kısıtlı uygulama alanı olacağı daha önce belirtilmişti. Bağımsız doğrudan ödemelerin ise hedef kitlesinin iyi ve ayrıştırılabilir şekilde belirlenmesi gerekir. Ek olarak, arz esnekliğinin düşük, alternatif ürün sayısının sınırlı veya hiç olmadığı bölgelerde süresi sınırlı olarak geçiş döneminde kullanılabilir. Geçiş dönemi sırasında bölgedeki hedef üreticilere gelir artırıcı veya yaratıcı politikalarla desteklenmesi şarttır. Türkiye gibi tarımsal nüfusun çok yüksek olduğu ülkelerde tüm tarımı veya önemli ürünleri kapsayacak şekilde uygulanması imkansızdır.

7.2. Ürün Grubu

Ürün ve Ürün Grupları ile ilgili sorunların güdülen genel politikalardan kaynaklanması doğaldır. Sorunları öne çıkan ürün grubu ve ürün olarak tahıllar, yağlı tohumlar, hayvancılık, tütün, şeker, fındık ve çay sayabiliriz.

Biraz abartarak da olsa bu ürünlerin ortak özelliği yüksek oranda devlet müdahalesine maruz kalmalarıdır. Yağlı tohumlar (özellikle ayçiçeği) ve hayvancılık dışında arz fazlası ortak sorun olarak belirmektedir. Arz fazlası devletin fiyata müdahalesiyle birleştiğinde maliyeti hayli yüksek olan finansal kaynaklar sarf edilmektedir. Bu ürünlerden ortak politika özelliklerine sahip setler meydana getirilebilir. Örnek olarak, tütün, fındık ve çayda bağımsız doğrudan ödemelerle desteklenecek etkin arz kontrolü politika paketi etkili olabilir. Fakat bu ürünlerin ayırıcı özellikleri de vardır. Fındıkta Türkiye ihracatta tekeli konuma sahiptir. Çay üretilen alanlarda üretimi yapılacak alternatif ürün yoktur. Ya yaratılması gerekir veya üreticilerin tarım-dışı gelir getirici faaliyetlere kaymasını sağlayacak politikalar gereklidir.

Şekerin durumu ise bazı yıllarda arz fazlası dışında diğerlerinden farklıdır. Çünkü, Türkiye'de devlet sadece şeker pancarı üreticilerine değil, şeker pancarı işlemesine de destek vermektedir. Diğer pancardan şeker üreten çoğu GOÜ'lerle ve bilhassa GÜ'lerle karşılaştırıldığında bu istisnai

⁴ Meraklısına not, bkz. Çakmak ve diğ., 1998.

bir durumdur. GÜ'lerin şeker fiyatı Türkiye'dekine yakındır. Bu ülkeler de şeker pancarını desteklemektedirler. Fakat şeker iyi düşünülmüş sınır önlemleriyle yapıldığı için desteğin yükünün büyük bir kısmı tüketici tarafından karşılanmakta ve ithalat durumunda, politika bütçeye gelir kazandırmaktadır. Şeker işlemlerine destek ortadan kalktığında aynı yaklaşımın Türkiye'de de uygulanmaması için neden yoktur. Şekerde politika düzenlemesine pancardan değil işlemeden başlamak gerekiyor.

Hayvancılıkta ise durum diğerlerine göre çok farklıdır. Tartışması bu bölümün amacını aşar. Fakat konumuz açısından yaklaşıldığında bu sektördeki sorun yaşanmasının önemli nedenlerinden birinin AB'nin hayvancılık ürünlerine verdiği ihracat sübvansiyonundan kaynaklandığını belirtelim. Gündem 2000'de bu sektöre ilişkin liberalleşmenin 2005 yılına ertelendiği göz önüne alındığında sorunun devam edeceği anlaşılıyor. Tek ümit hızla sonuçlanacak TA görüşmelerine kalıyor.

Tahıllarda dahil ürüne özel sorunların çoğunu halletmek için yukarıda belirtilen reform alternatifinin tek ve kalıcı çıkar yol olduğu anlaşılıyor.

7.3. Devlet Kuruluşları Ticareti

Devlet Kuruluşları Ticaretini sadece GATT'a uyumu açısından tartışılacaktır. Devletin ticari faaliyetlere girmesi, sadece Türkiye'de değil dünyanın her yerinde yaygın olan bir durumdur. Tarımda şu örnekleri görüyoruz: Türkiye'de Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TŞFAŞ), ÇAYKUR ve TEKEL (aktif alım yapan TSKB'de aynı kategoride ele alınabilir); ABD'de Ticaret Kredi Kurumu (CCC); Kanada Buğday Kurumu (CWB); Avustralya'da Queensland Şeker Kurumu (QSC); Polonya'da Tarımsal Pazarlama Ajansı (AMA); ve Japonya'da Gıda Ajansı (JFA) ve Hayvancılık Sektörü Teşvik Kurumu (LIPC).

DTÖ ve TA çerçevesinde devletlerin ticari faaliyetlerinin dünya ticaretinin ekonomik performansına etkisi konusunda yeni sorularla karşılaşıldığı daha önce belirtilmişti. Ne var ki, devletçe sürdürülen çeşitli ticari faaliyetlerin GATT kurallarına aykırı olup olmadığı konusundaki bilgi son derece eksiktir. Devletin ticari faaliyeti çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Örneğin, UR'da kullanılan tanımlardan biri şöyledir: "yasalarla veya anayasayla verilen yetkiler de dahil olmak üzere kendilerine tanınan özel hakları veya imtiyazları kullanarak yaptıkları alımlar veya satışlarla ithalatın veya ihracatın düzeyini veya yönünü etkileyen, pazarlama kurullarını da içeren resmi veya gayriresmi kuruluşlar". (GAO, 1996). Başka tanımlar da önerilmiş olmakla birlikte bu tanımların çoğuna göre Türkiye'deki KİT'ler ve Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri devlete ait ticaret kuruluşlarıdır.

Avrupa Birliği ve ABD devlet eliyle ticaret yapmalarına karşın, Kanada ve Avustralya'dan farklı olarak, buğdayın ihracat piyasalarında satışında tekel konumunda olan kurumlar yoluyla buğday satmamaktadırlar. CWB ve Avustralya Buğday Kurulu (AWB), esas itibarıyla Kanada ve Avustralya buğday ihracatında tekel konumunda bulunan pazarlama kurullarıdır. Bu kurullar, genellikle devletin politika aygıtlarından özerk olarak faaliyetlerini yürütmektedirler. Buna karşılık, örneğin ABD'deki CCC, ABD hükümetinin politika uygulayıcısı olarak çeşitli tarım politikalarının amaçları doğrultusunda faaliyet göstermektedir. TMO'da Türk Hükümetinin politika uygulayıcısıdır.

DTÜ'nün devlete ait ticari kuruluşlarla ilgili üç şartı vardır: Birincisi, devlete ait ticari kuruluşlar, ticarete ayırım gütmemelidirler (yani, farklı fiyatlar siyasi gerekçelere değil ticari nedenlere dayanmalıdır). Devlete ait ticari kuruluşların piyasa üzerinde büyük bir etkisi varsa, aynı ürünü farklı piyasalarda farklı fiyatlardan almaları ve satmaları mümkün olur. Her ne kadar bu tür faaliyet ticareti saptırıcı nitelikteyse de uluslararası ticaret düzenlemelerine mutlaka aykırı değildir. Sadece ticari amaçlarla olması kaydıyla fiyat ayırımı, kendi başına, GATT'ın ihlali anlamına gelmez. İkincisi, GATT miktar kısıtlamalarının kullanımının sınırlandırılmasını zorunlu tutmaktadır. Üçüncüsü, devlete ait ticari kuruluşlar ve bunların faaliyetleri hakkında bilgiler GATT'a düzenli olarak iletilmelidir.

Devlete ait ticari kuruluşların analizini güçleştiren şey, her türlü ekonomik faaliyetin, devlet eliyle ticaret gibi geniş kapsamlı bir terimin tanımına giriyor olmasıdır. Örneğin, tarihsel olarak ABD, CCC vasıtasıyla yönetilen EEP programını uygulaması nedeniyle devlet eliyle ticaret yapan bir ülkeydi. CWB gibi tek ihracatçısının olmamasına karşın burada devlet eliyle ticaret söz konusudur. Sonuç olarak dünya buğday piyasasında birçok devlet kuruluşu hem ihracat hem de ithalat piyasasında yer almaktadır. Bunlardan bazıları iç tarım politikası ve dış ticaret politikası ile bağlantılıdır, bazıları ise değildir.⁵

Bu bilgiler ışığında, görüşmeler açısından, Türkiye'deki kuruluşları değerlendirdiğimizde KİT ve TSKB'lerin görüşmelerde problem yaratma ihtimalinin kurallara uyulduğu takdirde az olduğunu, eğer yaratırsa sorunun çözümü için epeyce ve de pazarlık gücü yüksek yandaş bulacağımızı söyleyebiliriz. TMO dünya fiyatlarını ve piyasa paylarını anlamlı ölçüde etkileyecek piyasa gücüne sahip olmadığından DTÖ kurallarını ihlal etmemektedir. Dünya buğday ticaretinin hacminin 100 milyon ton civarında olmasına karşılık TMO'nun yıllık buğday ithalatı 1 milyon tonun altındadır ve ihracatı nadiren 3 milyon tonun üzerine çıkmıştır. Ayrıca, TMO yurt içi arz ve ithalat için özel sektörle rekabet eder. Özel sektörün iç alımlarının TMO'nun alımlarını geçtiği dönemler olmuştur. Bu, ithalat için de geçerlidir. Bazı yıllarda TMO yurt içi üretimin çok küçük bir bölümünü satın alır. TŞFAŞ'nin dünya fiyatına etkisi ihmal edilecek düzeydedir. TŞFAŞ, ÇAYKUR ve TEKEL'in piyasalarında özel sektör faaliyettedir. Birkaç özel ürün TSKB alımlarının, son yirmi yılda, üretime oranı düşük seviyelerde kalmıştır.

8. Ulusal Politika Seçenekleri ve Pazarlık Pozisyonları Eşleşmesi

Politika seçenekleri aslında bir süreç olarak ele alınabilir. Reform olarak adlandırılan seçeneğe varmak için diğer ikisinden geçmek zorunlu olabilir veya seçenekler içinde yer alan araçların değişik düzeylerde karmasından bir politika seti elde edilebilir. Değişiklik gerektiren seçenekler incelenirken politikaların etkisinin zaman alacağı dikkate alınmalıdır. Pazarlıklarda dikkate alınması gereken diğer önemli nokta ise tarım ticaretinde yapılacak çok-taraflı serbestleşmenin getirisinin tek taraflıdan daha fazla olacağıdır. Çok-taraflı serbestleştirme dış pazarlara ulaşmada kolaylık sağlamanın yanında, ticarete önemli paya sahip ülkelerin sübvansiyonlarda düşüşten dolayı dünya tarım fiyatlarının genel düzeyinde yükselmeye neden olacaktır. Fiyatı yükselecek ürünler genellikle Türkiye'nin de fiyatlarına müdahaleye gerek duyduğu ürünlerdir ve dünya fiyatlarındaki artışlar, en azından tarım desteklerinin bütçeye olan yükünü azaltıcı etki yapacaktır. Büyük oranda bütçe açığından kaynaklanan makroekonomik problemlerden dolayı ülkenin tarım politikalarının büyük baskı altında olduğu hesaba katılırsa Türkiye'nin genel başlangıç pozisyonun serbestleştirme yanlısı olması, fakat fiyatları müdahaleyi en aza indiren politikalara geçişte uyum için zaman kazanılması gerekmektedir.

Pazara ulaşım, ihracat rekabeti ve iç destek alanlarının önemli alt pazarlık konuları ile politika seçeneklerinin eşleştirilmesi Tablo 15'de sunulmaktadır. Sıra ile ele alalım. Tarife indiriminde her üç politika seçeneğinin ortak noktaları vardır. İlki ve en önemlisi tarife rejiminin basitleştirilmesidir. Türkiye'ninki zaten basittir. Basit olmayan ve ticarete gem vuran en önemli ticaret rejimi Avrupa Birliği'ninkidir. Meyve ve sebze uygulanan giriş fiyatı pazara ulaşımı tamamen engellemektedir. Kaldırılması veya sadece tarife uygulanması durumunda, Türkiye AB pazarında üçüncü ülkelerle rekabet etme şansını yakalayacaktır. Bir diğer ortak nokta ise işlenmiş ve ham ürün tarifelerindeki farkın sürdürülmesi yönündedir. Tarıma dayalı sanayilerdeki istihdam ve katma değer etkisi dikkate alınmıştır. Bu konuda reform seçeneğindeki, pazarlığa açık olma ise politikanın sürdürülmesi sonucunda işleme sanayiinin tarifelerdeki farka ihtiyacı kalmayacağı varsayımından kaynaklanmaktadır. Diğer alt konularda ise politika seçeneklerinde ilerledikçe koruma gereği tedrici olarak azalmaktadır.

⁵ Devlet ticaretinin teorik analizi ve Türkiye'deki DTK'lar hakkında detaylı bilgi ve analiz için, bkz., Schmitz ve diğ., 1999.

Tablo 15. Ulusal Politika Seçenekleri ve Başlangıç Pozisyonu Eşleşmesi

Politika Seçenekleri	Hareketsiz Kal	Yarı-Reform	Reform
Pazara Ulaşım			
Tarife indirim	<ul style="list-style-type: none"> - Genel indirimde mümkün olduğu kadar düşük olsun - Ürün bazında gündeme gelirse GOÜ'lere mal seçim ayrıcalığı verilsin - Tarife rejimi basitleşsin (Hedef: AB meyve-sebze giriş fiyatı) - Gıda Güvenliği ve tarımın çok-işlevliliğine önem verilsin - Tarife indirim %30 üstündekilerde doğrusal olsun, altındakilerde GOÜ'lere ayrıcalık tanınsın - İşlenmiş ve ham ürün tarife farkı kalsın 	<ul style="list-style-type: none"> - Genel indirimde düşük olsun - Ürün bazında gündeme gelirse GOÜ'lere belli kurallar dahilinde mal seçim ayrıcalığı verilsin - Tarife rejimi basitleşsin (Hedef: AB meyve-sebze giriş fiyatı) - Gıda Güvenliği ve tarımın çok-işlevliliğine önem verilsin - Tarife indiriminde İsviçre formülü uygulansın - İşlenmiş ve ham ürün tarife farkı kalsın 	<ul style="list-style-type: none"> - Genel indirim doğrusal olsun - Ürün bazında indirimde GOÜ'lere belli kurallar dahilinde seçim ayrıcalığı verilsin - Tarife rejimi basitleşsin (Hedef: AB meyve-sebze giriş fiyatı) - Tarife indiriminde İsviçre formülü uygulansın - İşlenmiş ve ham ürün tarife farkının azaltılmasına gerek yok
Özel Koruma	Hak tanınsın	Hak tanınsın	Kaldırılsın
İthalatçı DTK	Varolan kurallar uygulansın	Varolan kurallar uygulansın	Sıkı kurallara bağlansın
İhracat Rekabeti			
Destek indirim	GÜ'lerde hızlı olsun, GOÜ'lerde baz yılı değil, bağlanan miktar ve harcamalar üstünden yapılsın	İndirilsin	Kaldır ve yasakla
Krediler	İndirimlere dahil edilmesine gerek yok	İndirimlere dahil edilmesine gerek yok	İhracat sübvansiyon taahhütlerine dahil edilsin
İhracatçı DTK	Belli dönem aralıklarında, üretimin belli bir oranında ihracat hakkı tanınsın	Tartışmaya hazır	Sıkı kurallara bağlansın
İç Destek			
İndirim	De minimis kuralı toplamda %10 olsun	Bir önceki dönem kadar yapılsın	Bir önceki dönem kadar yapılsın
Mavi kutu	Kalsın	Kalsın	Kalksın
Yeşil kutu	Yeni kutu: Gelişme kutusu Fark ödemeleri GOÜ'ler için bu kutuya transfer edilsin	Yeni kutu: Gelişme kutusu Fark ödemeleri GOÜ'ler için bu kutuya transfer edilsin	Tanımına açıklık getirilsin Politika geçişini kolaylaştıran şartları gözet
Sulh hükmü	Pozisyon yok	Fark ödemeleri yeşil kutuya transfer edilirse kalksın	Kalksın

Reform sonrası diğer ülkelerin sahip olacağı özel koruma önlemleri ihracatın önüne engel olarak çıkabilir. Türkiye'nin birkaç ürün ve dönemde ihtiyaç olasılığı düşük bu önlem için sıkı pazarlıklara girmesi başka alanlarda sorun yaratabilir. Hak kazanmaya verilecek uğraş yanında, tetik fiyat ve miktarların değiştirilmesi sonucunda bu hak Türkiye'nin işine yarayacak bir araç olmaktan çıkabilir. İthalatçı devlet ticaret kuruluşlarında Türkiye'nin bir sorunu yoktur. Ayrıca, bu kurumlara sahip ülkelerle de ticaret ilişkileri azdır. Eğer masaya gelirse, DTK'ların kurallara bağlanması Türkiye'nin ihracatta gelecekte karşılaşılabileceği sorunları ortadan kaldırır.

İhracat sübvansiyonlarının kaldırılmasının Türkiye'ye zararından çok faydası olacaktır. Aslında aynı durum tüm gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir. Çünkü dünyada ihracat sübvansiyonlarının hemen tümünü gelişmiş ülkeler tarafından verilmektedir. İhracat sübvansiyonlarının kaldırılmasının Türkiye'ye iki türlü faydası olacaktır. Bunlardan ilki genel faydadır. Kaldırılmasıyla dış ticaret fiyatlarındaki çarpıklık bir miktar düzeltilecek ve fiyatlar büyük oranda maliyetleri yansıtacaktır. İkincisi ise en çok hayvancılık ve ürünleri alt-sektöründe hissedilecektir. Türkiye'de bu alt-sektördeki problemin ana kaynaklarından biri AB'nin verdiği ve müdahale fiyatının %50'sini geçen sübvansiyonlardır. Türkiye hem ticaret politikasında hem de taviz görüşmelerinde bu yüzden zorlanmaktadır.

Anlaşmanın kapsamına giren ürünlerde ihracat kredisi kullanımı çalışmanın yapıldığı sırada bilinmemekteydi. Ancak, ihracat kredisi kullanım düzeyinin önemli olmayacağı tahmin edilmektedir. İhracat kredisi sübvansiyonlarının ihracat sübvansiyon taahhütlerine dahil edilmesi ihracat açısından Türkiye'nin pozisyonunu değiştirecek etki yapmayacaktır. İthalatta ise durum farklı olabilir. ABD ihracat sübvansiyonlarını, bilhassa tahılda, yoğun olarak kullanmaktadır. Uygulanan gümrük tarifeleri ihracat sübvansiyonları dikkate alındığında gerekli görülen korumayı sağlamayabilir.

İhracatçı DTK sorunu Türkiye'nin zaten içerde de sorun olan şeker ve çay gibi ürünlerde karşısına çıkmaktadır. Hareketsiz kal seçeneği dışında bu sorunun zaten ortadan kalkacağı dikkate

alındığında, bu tür kuruluşların davranışlarının kurallara bağlanması Türkiye'nin aleyhine olmayacaktır.

İç destekler, anlaşma konusu olmaktan çıkarılması bir ara gündeme gelse de, AB'nin yeni görüşme döneminin başında yoğunluk kazanan tarımda "sürdürülebilirliği" öne çıkaran tutumu (Kirkpatrick ve Lee, 1999) nedeniyle pazarlıkları uzatacak hatta kesilmesine neden olabilecek alan olarak sivrilmektedir. Kutu tanımlarının belirlenmesi gerekli hale gelmiştir. Bağımsız ödemelerin bile çiftçiyi üretimde tuttuğu için üretime etkisi vardır. Mavi kutunun taahhütlere dahil edilmesi durumunda, tarım politikalarını dünya fiyatlarına daha hassas hale getirmeye çalışan ve politika değişimini uygulamada ciddiyetini belgeleyen gelişmekte olan ülkelere sağlanacak süresi belirli ayrıcalıkların Anlaşmaya dahil edilmesiyle olası sorunlar önenebilir. Bu durumda, Türkiye zorunlu hale gelen geçiş döneminde hem esneklik kazanmış olur, hem de yeni politikaları uygulamada zaman kısıtlarına uymak zorunda kalır. Politikalarda değişikliğe gidilmemesi durumunda de minimis kuralının toplama uygulanması Türkiye'nin anlaşmaya uymasını kolaylaştıracaktır.

Başlangıç pozisyonlarının yakın gelecekte beklenen politika değişikliklerinin uygulama potansiyelinden etkileneyecektir. Hükümet IMF ile yaptığı anlaşmanın hükümlerine bağlı kalacağını işaretlerini vermektedir. Tarım destek politikalarının bu durumdan etkilenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Politikalar değişirse bile uygulama seviyeleri kesinlikle aşağıya çekilecektir. 2000 yılının ilk aylarında kesinlik kazanacak yeni politika setini veya eski setin uygulama düzeyini dikkate alarak görüşmeler sırasında pozisyonların gözden geçirilmesi gerekmektedir.

9. 2004 yılı için Yapılması Gereken Hazırlıklar

Türkiye yeni dönem görüşmelerine Uruguay Raund'da olduğu kadar hazırlıksız başlamamaktadır. Yeni dönem hazırlıklarına geç de olsa başlanmıştır. En azından ülkelerin pazarlık pozisyonları ve neden bu pozisyonları aldıkları bilinmektedir. Fakat, hala bu pazarlıklar sonrası meydana çıkabilecek alternatiflerin Türkiye açısından değerlendirilmesi kısmen yapılabilmektedir. Tarımın kendi içinde ve diğer sektörlerle yoğun etkileşimi göz önüne alındığında kısmi analizler yeterli olmayacaktır. Aşağıda belirtilen yeni görüşme döneminde yapılması gerekenler, Türkiye'nin sadece tarım politikası amaçlarını değil, önceliklerini de belirlenmesini gerektirmektedir. Aksi durumda, yapılacak çalışmalar ve tartışmalar verimli olmaktan uzaklaşacak ve kaynaklar sarf edilmiş olacaktır. Yapılması gerekenleri dört noktada özetleyebiliriz.

- En az üç yıl sadece Tarım Anlaşması'yla ilgili gelişmeleri yakından takip eden ve bu gelişmeleri değerlendirebilecek bir "takım"ın oluşturulmasında yarar vardır. Gerekliğinde bir araya gelen ilgili kurumlardan kişilerin tartışması yeterli olmayacaktır.
- Türkiye'nin ve diğer ülkelerin pazarlık önerilerinin ciddi olarak analiz edilmesi gerekmektedir. Pazarlık önerilerinin sektöre etkilerini her yönüyle kesin olarak belirlemek imkansızdır. Analiz yapmanın amacı süregelen tartışmaların yerini almak değil, tutarlı bir çerçeve oluşturarak tartışmaları daha verimli hale getirmek ve karar verme sürecine yardımcı olmaktır.
- Analiz yapılabilmesi için ise analiz araçlarına sahip olunması gerekmektedir. Çeşitli düzeylerde uygulanması mümkün olan model çalışmaları gözden geçirilip en uygun olanları seçilebilir.
- Ürün veya bölge düzeyinde istisna gerektirecek durumda ise istisnayı geçerli kılacak nedenlerin ve istisnanın ortadan kalkması için gereken zaman ve önlemlerin ortaya konması gerektirmektedir. Aksi takdirde istisna isteği inandırıcı olamayacaktır.

Türkiye'de tarım politikalarında dönüşümün zorunlu hale geldiği döneme rast gelen Tarım Anlaşmasının yeni görüşmeleri en azından politika seçeneklerini belirlemede bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- Akder, H. (1999), "Dünya Ticaret Örgütü'nün Tarım Anlaşması ve Türkiye'de Tarımsal Desteklemenin Geleceği", *Türkiye Tarımı Sempozyumu* içinde, Ankara, TZMO:183-97.
- Çakmak, E. H., H. Kasnakoğlu ve T. Yıldırım (1998), "Fark Ödeme Sisteminin Ekonomik Analizi", Ankara: TEAE, Nisan.
- Çakmak, E. H. ve O. Zaim (1998), "Türkiye Tarımında Toprak ve Emek Verimliliği", T. Bulutay (der.), *Türkiye'de Tarımsal Yapı ve İstihdam* içinde, Ankara: DİE, 321-52.
- Çakmak, E. H. ve C. N. Ayçiçeği (1996), "GATT-Tarım Anlaşması ve Türkiye Tarımı", Yeni Uluslararası Düzen ve Türkiye Tarımı Sempozyumu, TZMO, Ankara, Ocak.
- DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) (1999), "Preparations for the 1999 Ministerial Conference: Ministerial Text: Revised Draft, October 19, www.ictsd.org/html/seattleministerial.htm.
- FAPRI (Food and Agricultural Policy Research Institute) (1999), *World Agricultural Outlook, 1999*, www.fapri.org/outlook99/outlook99_main.htm.
- GATT (1994), Schedule XXXVII, Turkey.
- IATRC (The International Agricultural Trade Research Consortium) (1997), "Implementation of the Uruguay Round Agreement on Agriculture and Issues for the Next Round of Agricultural Negotiations", Commissioned paper No. 12.
- Josling, T., S. Tangermann ve T. K. Wharley (1996), *Agriculture in the GATT*, Houndmills, Londra ve New York: Macmillan ve St. Martin's Press.
- Kirkpatrick, C. ve N. Lee (1999), WTO New Round: Sustainability Impact Assessment Study, Kasım, <http://www.europa.eu.int/comm/trade/pdf/sia.pdf>
- OECD (1999), *Agricultural Policies, Markets and Trade in OECD Countries*, Paris.
- OECD (1998), *Agricultural Policies, Markets and Trade in OECD Countries*, Paris.
- Panagariya, A. (1999), "The Millenium Round and Developing Countries: Negotiating Strategies and Areas of Benefit", Paper presented at the Workshop on Developing Countries and the New Round of Multilateral Negotiations, Cambridge, MA, November 5-6.
- Schmitz, A., E. H. Çakmak, T. Schmitz ve R. Gray (1999), *Policy, State Trading, and Cooperatives in Turkish Agriculture*, Ankara: TEAE, Şubat.
- Tangermann, S. (1999), "Interests and Options in the WTO 2000 Negotiations on Agriculture: Developed Countries", Paper prepared for the Conference on Agriculture and the New Trade Agenda from a Development Perspective: Interests and Options in the Next WTO Negotiations, Geneva, October 1-2.
- Tangermann, S. ve T. Josling (1999), "The Interests of Developing Countries in the Next Round of WTO Agricultural Negotiations", Paper presented at the Workshop on Developing a Proactive and Coherent Trade Agenda for African Counties in Support of their Participation in International Trade Negotiations, Pretoria, June 29-July 2.
- USDA/ERS (1998), *Agriculture in WTO: Situation and Outlook Series, International Agriculture and Trade Reports, WRS-98-4, Washington, D.C., December.*

TEAE Yayın Listesi

Kitaplar

- T. Dölekoğlu, **Türkiye I. Yağlı Tohumlar, Bitkisel Yağlar ve Teknolojileri Sempozyumu Bildirileri**, Yayın No: 107, Ağustos, 2003
- T. Özüdoğru, Y.E. Ertürk, 2003, **Türkiye VI. Pamuk ve Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildirileri**, Yayın No: 106, Ağustos. 2003, Ankara
- T.Özüdoğru, E. Ertürk, 2002, **Türkiye V. Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildiriler**, Yayın No: 87, Ekim, Ankara
- N.Akyıl, T.Özüdoğru, 2001, **Yeni Gelişmeler Işığında Pamuk Sektörü, IV. Türkiye Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildirileri**, Yayın No: 77, Aralık, Ankara.
- N.Akyıl, 2000, **Pamuk Endüstrisinde Pazar Merkezli Bilgi Akışı, Türkiye III. Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildiriler Tartışmalar**, Yayın No: 47, Ekim, Ankara.
- S. Tan, Y. E. Ertürk, 2000, **Türkiye'de Hayvancılık Sektörü: Üretici, Sanayici ve Politika Yapıcılar Açısından Sektörün Değerlendirilmesi, Türkiye I. Besi ve Süt Hayvancılığı Sempozyumu Bildirileri**, Yayın No: 46, Temmuz, Ankara.
- A. Bayaner, H. Bozkurt, 1999, **Türk Tarımında Bilim ve Araştırma Politikaları** (İngilizce), Yayın No: 30, Ekim, Ankara.
- N. Akyıl, A. Bayaner, 1999, **Pamukta Tarım ve Sanayi Entegrasyonu, Türkiye II. Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildirileri**, Yayın No: 27, Ağustos, Ankara.
- A. Bayaner, G. Nevruz, N. Akyıl, 1998, **I. Türkiye Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu: Bildiriler, Tartışmalar**, Yayın No: 12, Ekim, Ankara.
- O. Aydoğuş, G. Nevruz, 1998, **I. Türkiye Buğday Sempozyumu: Bildiriler, Tartışmalar**, Yayın No: 11, Temmuz, Ankara.
- T. Yıldırım, A. Schmitz, W.H. Furtan, 1998, **Dünya Tarım Ticareti** (İngilizce), Westview Press, USA.

Çalışma Raporları

- C. (Özççek) Dölekoğlu, 2003, **Tüketicilerin İşlenmiş Gıda Ürünlerinde Kalite tercihleri, Sağlık Riskine Karşı Tutumları ve Besin Bileşimi Konusunda Bilgi Düzeyleri (Adana Örneği)**, Yayın No: 105, Temmuz, Ankara
- S. Tan, İ. Dellal, 2003, **Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikasının İşleyişi ve Türk Tarımının Uyum Süreci**, Yayın No: 100, Mayıs Ankara.
- R.Yeni, C.Ö. Dölekoğlu, 2003, **Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferleri**, Yayın No: 98, Nisan, Ankara.
- T. Binici, A. Koç, A. Bayaner, 2001, **Üretici Risk Davranışları ve Etkileyen Sosyo-ekonomik Faktörler: Adana Aşağı Seyhan Ovası Örneği** (İngilizce), Çalışma Raporu 2001-1, Yayın No:61, Nisan, Ankara.
- F. Fuller, A. Koç, H. Şengül and A. Bayaner, 2000, **Türkiye'de Çiftlik Düzeyinde Yem Talebi** (İngilizce), Çalışma Raporu 99WP226, CARD, Ekim, Iowa.
- S. Tan, B. Şener, S. Aytüre, 1999, **Feoga ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, Çalışma Raporu 1999-3, Yayın No: 38, Aralık, Ankara.
- A. Şener, A. Koç, 1999, **Türkiye'de Kimyasal Gübre Talebi**, Çalışma Raporu 1999-2, Yayın No: 25, Ağustos, Ankara.
- A. Bayaner, V. Uzunlu, 1999, **Türk Baklagil Pazarlama Politikalarının Dünya Ticaretine Etkileri**, Çalışma Raporu 1999-1, Yayın No: 20, Nisan, Ankara.
- T. Yıldırım, W. H. Furtan, A. Güzel, 1998, **Türkiye Buğday Politikasının Teorik ve Uygulamalı Analizi**, Çalışma Raporu 1998-4, Mayıs, Ankara.

- E. H. Çakmak, H. Kasnakoğlu, T. Yıldırım, 1998, **Fark Ödeme Sisteminin Ekonomik Analizi**, Çalışma Raporu 1998-3, Nisan, Ankara.
- A. Bayaner, 1998, **Türkiye Makarnalık Buğday Sektörü ve Uluslararası Pazardaki Rekabet Gücü**, Çalışma Raporu 1998-2, Yayın No: 8, Nisan, Ankara.
- M. Fisunoğlu, M. Pınar ve O. Aydoğuş, 1998, **Türkiye'nin Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Rusya Federasyonu ile Tarımsal Ticaret Olanakları**, Çalışma Raporu 1998-1, Mart, Ankara.

Monograf

- H. Tanrıvermiş, 2000, **Orta Sakarya Havzası'nda Domates Üretiminde Tarımsal İlaç Kullanımının Ekonomik Analizi**, Yayın No: 42, Mayıs, Ankara.

Proje Raporları

- C. (Özçiçek) Dölekoğlu, 2003, **Tüketicilerin İşlenmiş Gıda Ürünlerinde Kalite tercihleri, Sağlık Riskine Karşı Tutumları ve Besin Bileşimi Konusunda Bilgi Düzeyleri (Adana Örneği)**, Yayın No: 105, Temmuz, Ankara
- Aysel (Özdeş) Akbay, 2003, **Türkiye'de Şeker Üretiminin Ekonomik ve sosyal Karlılığının Değerlendirilmesi**, Yayın No: 104, Temmuz, Ankara
- U. Özkan a. Erkuş, 2003, **Bayburt İlinde Sığır Yetiştiriciliğine Yer Veren tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi**, Yayın No: 103, Temmuz, Ankara
- S. Demirci, **Şeker Kanunundaki Değişiklikle Olası Etkilerin Ekonomik Analizi**, Yayın No: 102, Haziran, Ankara.
- T.Dizdaroğlu, B.Aksu,S.Dönmez. 2003, **Ege ve Güney Marmara Bölgelerinde Yağlık ve Sofralık Zeytin Yetiştiriciliğinin Ekonomik Analizi** , Yayın No: 101, Haziran, Ankara
- Karlı, B. 2003, **Gap Alanındaki Tarım Kooperatifleri ve Diğer Çiftçi Örgütlerinin Bölge Kalkınmasındaki Etkinliği**, Yayın No: 97, Mart, Ankara.
- A. Gül, A. Özdeş Akbay, C. Özçiçek Dölekoğlu, R.Özel, C.Akbay, **Adana İli Kentsel Alanda Ailelerin Ev Dışı Gıda Tüketimlerinin Belirlenmesi**, Yayın No:95, Ocak, Ankara.
- R. Tunalıoğlu, O. Gökçe, 2002, **Ege Bölgesinde Optimal Zeytin Yayılış Alanlarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma**, Yayın No: 90, Aralık, Ankara.
- Karlı, B. 2002, **GAP Alanındaki Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Yolları** , Yayın No: 88, Eylül, Ankara.
- S. Tan, Y.E.Ertürk, **Türkiye'de Süt Tozu Üretimi ve Dünyadaki Rekabet Şansı**, Yayın No: 86, Ekim, Ankara.
- S. Tan, İ. Dellal. 2002, **Kırmızı Et Üretim ve Tüketim Açığını Kapatmak İçin Alternatif Bir Yaklaşım: Hindi Üretimi ve Sözleşmeli Yetiştiricilik Modeli**, Proje Raporu 2002-3. Yayın No: 85, Temmuz, Ankara.
- İ. Dellal, G. Keskin, G. Dellal. 2002, **GAP Bölgesinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Ekonomik Analizi ve Hayvansal Ürünlerin Pazara Arzı**, Proje Raporu 2002-2. Yayın No: 83, Temmuz, Ankara.
- G. Dellal, A. Eliçin, N. Tekel, İ. Dellal, 2002, **GAP Bölgesinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Yapısal Özellikleri**, Proje Raporu 2002-1. Yayın No: 82, Temmuz, Ankara.
- T.Özüdoğru, H.Tatlıdil, 2001, **"Bu Toprağın Sesi" Televizyon Programının Polatlı İlçesinde Çiftçi Davranışlarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma**, Proje Raporu. Yayın No: 78, Aralık, Ankara.
- P. Karahocagil, 2001, **Yeter Gelirli İşletme Büyüklüğü: Literatür İncelemesi**, Proje Raporu 2001-24, Yayın No:76, Ekim, Ankara.
- G. Malorgio, A. Koç, A. Bayaner, M.U. Kandemir, 2001, **Türkiye'de Gıda Sektörünün Yapısı ve Performansı** (İngilizce), Proje Raporu 2001-23 , Yayın No:75, Ekim, Ankara.
- S. Tan, 2001, **Türkiye'de Sütçülük Sektöründe Bölgeler Arası Yapısal Değişimin Spatial Denge Modeli İle Analizi**, Proje Raporu 2001-22, Yayın No: 72, Ağustos, Ankara.

- C. Abay, S. Sayan, B. Miran, A. Bayaner, 2001, **Türkiye’de Tarıma Yapılan Transferlerin Enflasyon Üzerine Etkileri: Bir Nedensellik Araştırması**, Proje Raporu 2001-21, Yayın No:71, Haziran, Ankara.
- M. Sarımeşeli, F. Tatlıdil, 2001, **Doğrudan Gelir Desteği ve Kayıt Sistemi Pilot Uygulaması ve Orman İçi Köyler Açısından Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2001-20, Yayın No:70, Nisan, Ankara
- B. Saraçoğlu, O. Aydoğuş, N. Köse, D. İşgören, 2001, **Türkiye’de Su Ürünleri Sektörü: Üretim, Talep ve Pazarlama**, Proje Raporu 2001- 19, Yayın No:69, Nisan, Ankara.
- E. Çakmak, H. Kasnakoğlu, 2001, **Tarım Sektöründe Türkiye ve Avrupa Birliği Etkileşimi**, Proje Raporu 2001-18 , Yayın No:68, Nisan, Ankara.
- S. Demirci, 2001, **Şeker Fabrikalarının Performans Analizi ve Toplam Faktör Verimliliklerinin Ölçümü: Dea ve Malmquist İndeks Yaklaşımı**, Proje Raporu 2001-17, Yayın No:67, Nisan, Ankara.
- O. Zaim, A. Bayaner, M.U. Kandemir, 2001, **Tarımda İller ve Bölgeler Düzeyinde Üretkenlik ve Etkinlik: Farklar ve Nedenler**, Proje Raporu 2001-16, Yayın No:66, Nisan, Ankara.
- A.Koç, A.Bayaner, M.U. Kandemir, 2001, **Gümrük Birliği ve DTÖ’nün Tarımsal Ticaret Üzerine Etkisi**, Proje Raporu 2001-15, Yayın No:65, Nisan, Ankara.
- TEAE personeli **Türkiye’de Bazı Bölgeler için Önemli Ürünlerde Girdi Kullanımı ve Üretim Maliyetleri**, 2001, Proje Raporu 2001-14, Yayın No:64, Nisan, Ankara.
- A. Koç, H. Tanrıvermiş, F. Budak, E. Gündoğmuş, H. İnan, A. Kubaş, B. Özkan, 2001, **Türkiye Tarımında Kimyasal İlaç Kullanımı: Etkinsizlik, Sorunlar ve Alternatif Düzenlemelerin Etkileri**, Proje Raporu 2001-13, Yayın No:63, Nisan, Ankara.
- E.İşikli, A. Koç, B.Miran, N.Akyıl, C.Abay, S.Güler, C.Günden, 2001, **Türkiye’de Tütünde Arz Kontrolü ve Ekonomik Etkileri**, Proje Raporu 2001-12, Yayın No:62, Nisan, Ankara.
- Ş. Akdemir, T. Binici, H. Şengül, vd. 2001, **Bölge Bazlı Tarım Sigortasının Türkiye’de Seçilmiş Bölgeler İçin Potansiyel Sigorta Talebinin ve Talebinin Karşılabilirliğinin Belirlenmesi**, Proje Raporu 2001-11, Yayın No:60, Nisan, Ankara.
- S. Alpay, İ. Yalçın, T. Dölekoğlu, 2001, **Avrupa Birliği Kalite ve Sağlık Standartlarının Türk Gıda Sanayi Sektörü Rekabet Gücü Üzerine Etkisi**, Proje Raporu 2001-10, Yayın No:59, Nisan, Ankara
- A.Bayaner, A. Koç, H. Tanrıvermiş, E.Gündoğmuş, N. Ören, B.Özkan, 2001, **Doğrudan Gelir Desteği Pilot Uygulamasının İzleme ve Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2001-9, Yayın No:57, Mart, Ankara
- D. Ediz, A. Ş. İntişah, R. Özlü, 2001, **Doğrudan Gelir Desteği Pilot Uygulaması (Türkçe ve İngilizce)**, Proje Raporu 2001-8, Yayın No:56, Mart, Ankara.
- F. Yavuz, Ş.Aksoy, S. Tan, V. Dağdemir, A. Keskin, 2001, **Türkiye’de Süt Pazarlama Sisteminin İyileştirilmesi İçin Kurumsal Yapılanma İhtiyacı Üzerine Bir Araştırma**, Proje Raporu 2001-7, Yayın No:55, Mart, Ankara.
- A. Koç, V. Uzunlu A. Bayaner, 2001, **Türkiye Tarımsal Ürün Projeksiyonları 2000-2009**, Proje Raporu 2001-6, Yayın No:54, Şubat, Ankara.
- A.Koç, A. Bayaner, S. Tan, Y.E. Ertürk, F. Fuller, 2001, **Türkiye’de Destekleme Politikaları ve Programlarının Hayvancılık Sektörünün Gelişmesi Üzerine Etkisi (İngilizce)**, Proje Raporu 2001-5, Yayın No:53, Ocak, Ankara.
- Y.E. Ertürk, 2001, **Ankara İli Kızılcahamam İlçesinde Köy-Tür’e Bağlı Olarak Faaliyet Gösteren Broiler İşletmelerinin Ekonomik Analizi**, Proje Raporu 2001-4, Yayın No:52, Ocak, Ankara.
- S. Akgüngör, F. Barbaros, N. Kumral, 2001, **Türkiye’de Meyve ve Sebze İşleme Sanayinin Avrupa Birliği Piyasasında Sürdürülebilir Rekabet Gücü Açısından Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2001-3, Yayın No: 51, Ocak, Ankara.
- Y. Z. Özcan, 2001, **Türkiye’de Fındık, Çay, Şeker Pancarı ve Tütün Tarımında Hızlı Kırsal Değerlendirme (ingilizce)**, Proje Raporu 2001-2, Yayın No: 50, Ocak, Ankara.
- H. Şengül, A. Koç, N. Akyıl, A. Bayaner, F. Fuller, 2001, **Türkiye’de Pamuk Pazarı: Gelecekteki Talebi Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2001-1, Yayın No: 49, Ocak, Ankara.

- M. Sarımeşeli, O. Aydoğuş, 2000, **Dünya Fındık Piyasasının Ekonomik Analizi ve Türkiye için Optimum Politikaların Saptanması**, Proje Raporu 2000-6, Yayın No: 45, Temmuz, Ankara.
- I. Dellal, 2000, **Antalya İlinde Kıl Keçisi Yetiştiriciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Planlanması**, Proje Raporu 2000-5, Yayın No: 43, Haziran, Ankara.
- H. Tanrıvermiş, E. Gündoğmuş, V. Ceyhan, H. Fidan, H. Özudoğru, 2000, **Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Tarım Kesimine Etkilerinin Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2000-3, Yayın No:41, Mayıs, Ankara.
- S. Demirci, 2000, **Doğrudan Gelir Sistemi ve Uygulamalar: Literatür İncelemesi**, Proje Raporu 2000-1, Yayın No: 40, Mayıs, Ankara.
- B. Saraçoğlu, N. Köse, 2000, **Bazı Gıda Sanayilerinin Uluslararası Rekabet Gücü: Makarna, Bisküvi ve Un Sanayi**, Proje Raporu 2000-2, Yayın No: 39, Mayıs, Ankara.
- T. Kıral, H. Kasnakoğlu, 1999, **Tarımsal Ürünler İçin Maliyet Hesaplama Metodolojisi ve Veri Tabanı Rehberi**, Proje Raporu 1999-13, Yayın No: 37, Aralık, Ankara.
- S. Demirci, 1999, **Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah ve Dağılım Etkilerinin İncelenmesi**, Proje Raporu 1999-12, Yayın No: 36, Aralık, Ankara.
- J. Brooks, A. Tanyeri, 1999, **Tarımsal Politika Reformu: Sosyal Hesap Matriksi Yaklaşımı (İngilizce)**, Proje Raporu 1999-11, Yayın No: 35, Aralık, Ankara.
- E. H. Çakmak, H. Akder, 1999, **Dünya Ticaret Örgütü-Tarım Anlaşması'nın Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye: Olanaklar, Kısıtlar ve Stratejiler**, Proje Raporu 1999-10, Yayın No:34, Aralık, Ankara.
- A. Özçelik, H. Tanrıvermiş, E. Gündoğmuş, A. Turan, 1999, **Türkiye'de Sulama İşletmeciliğinin Geliştirilmesi Yönünden Şebekelerin Birlik ve Kooperatiflere Devri ile Su Fiyatlandırma Yöntemlerinin İyileştirilmesi Olanakları**, Proje Raporu 1999-9, Yayın No: 32, Kasım, Ankara.
- A. Koç, J. Beghin, F. Fuller, Ş. Aksoy, T. Dölekoğlu, A. Şener, 1999, **Türkiye'de Yağlı Tohumlar Pazarı: Uluslararası Fiyatlar ve Alternatif Politikaların Arz, Talep ve İkame Ürünler Üzerine Etkileri (Türkçe ve İngilizce)**, Proje Raporu 1999-8, Yayın No: 31, Eylül, Ankara.
- A. Bayaner, 1999, **Çorum İlinde Yumurta Tavukçuluğunun Ekonomik Analizi**, Proje Raporu 1999-7, Yayın No: 23, Haziran, Ankara.
- E. Çakmak, H. Kasnakoğlu, H. Akder, 1999, **Türk Tarımında Destekleme Alımları ve Pazar Girişi Etkileri: Tarımsal Sektör Modeli Analizi, (İngilizce)**, Proje Raporu 1999-6, Yayın No: 22, Mayıs, Ankara.
- W. H. Furtan, A. Güzel, G. Karagiannis, A. Bayaner, 1999, **Türkiye'de Tarımsal Araştırmaların Getirisi ve Tarımsal Verimlilik (İngilizce)**, Proje Raporu 1999-5, Yayın No: 21, Mayıs, Ankara.
- O. Yurdakul, v.d., 1999, **Türkiye'de Hayvansal Ürünler Arzı ve Yem Talebi: Mevcut Durumun Değerlendirilmesi ve Alternatif Politika Senaryoları (Türkçe ve İngilizce)**, Proje Raporu 1999-4, Yayın No: 17, Mart, Ankara.
- S. Akgüngör, B. Miran, C. F. Abay, E. Olhan, N.K. Nergis, 1999, **İstanbul, Ankara, ve İzmir İllerinde Tüketicilerin Çevre Dostu Ürünlere Yönelik Potansiyel Talebinin Tahminlenmesi**, Proje Raporu 1999-3, Yayın No: 15, Şubat, Ankara.
- A. Özçelik, A.Turan, H. Tanrıvermiş, 1999, **Türkiye'de Tarımın Pazara Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım ve Bu Modelin Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı ile Üretici Geliri Üzerine Etkileri**, Proje Raporu 1999-2, Yayın No: 14, Şubat, Ankara.
- A. Schmitz, E. Çakmak, T. Schmitz and R. Gray, 1999, **Türk Tarımında Devlet Eliyle Ticaret (Türkçe ve İngilizce)**, Proje Raporu 1999-1, Yayın No: 13 Şubat, Ankara.

Durum ve Tahmin Raporları

- T. Dölekoğlu, **Yağlı Tohumlar ve Bitkisel Yağlar Durum ve Tahmin 2003-2004**, Yayın No: 110, Ağustos 2003, Ankara

- C. (Özççek) Dölekoğlu, F. Uysal, **Yemelik Kuru Baklagil Durum ve Tahmin 2003-2004**, Ağustos, 2003 Ankara
- G. Keskin, F. Pezikoğlu, U. Gül, **Sebze Durum Raporu 2002-Domates**, Yayın No: 108, Temmuz, 2003, Ankara
- İ. Dellal, U.Gül, H. Anaç. 2003. **Buğday Durum ve Tahmin: 2003/2004**, Durum ve Tahmin 2003-2, Yayın No: 99, Ankara.
- R. Tunaliğlu, P. Karahocagil ve M. Tan, **Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Durum ve Tahmin:2003**, Durum ve Tahmin:2003-1, Yayın No:96, Mart, Ankara.
- Y. E. Ertürk, S. Tan, **Et ve Et Mamülleri Durum ve Tahmin: 2003**, Durum ve Tahmin 2003-5, Yayın No: 94, Aralık, Ankara.
- S. Tan, Y. E. Ertürk, **Süt ve Süt Mamülleri Durum ve Tahmin: 2003**, Durum ve Tahmin 2003-4, Yayın No: 93, Aralık, Ankara.
- Y. E. Ertürk, S. Tan, **Kümes Hayvanları ve Yumurta Durum ve Tahmin: 2003**, Durum ve Tahmin 2003-1, Yayın No: 92, Aralık, Ankara.
- H. Ege, P. Karahocagil 2002, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 2002/2003**, Durum ve tahmin 2002-2, Yayın No: 91, Aralık, Ankara
- T. Özudoğru, 2002, **Pamuk Durum ve Tahmin: 2002/2003**, Durum ve Tahmin 2002-1, Yayın No:89, Ekim, Ankara.
- İ. Dellal, R. Tunaliğlu 2002, **Buğday Durum ve Tahmin: 2002/2003**, Durum ve Tahmin 2002-1, Yayın No: 84, Ankara.
- H.Ege, P.Karahocagil 2001, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 2001/2002**, Durum ve Tahmin 2001-7, Yayın No: 82, Aralık, Ankara.
- Y.E. Ertürk, S.Tan, **Kümes Hayvanları ve Yumurta Durum ve Tahmin: 2002**, Durum ve Tahmin 2001-6, Yayın No: 81, Kasım, Ankara.
- Y.E. Ertürk, S.Tan, **Et ve Et Mamülleri Durum ve Tahmin: 2002**, Durum ve Tahmin 2001-5, Yayın No: 80, Kasım, Ankara.
- Y.E. Ertürk, S.Tan, **Süt ve Süt Mamülleri Durum ve Tahmin: 2002**, Durum ve Tahmin 2001-4, Yayın No: 79, Kasım, Ankara.
- İ. Dellal, 2001, **Buğday Durum ve Tahmin: 2001/2002**, Durum ve Tahmin 2001-3, Yayın No: 74, Eylül, Ankara.
- T. Dölekoğlu, 2001, **Yağlı Tohumlar ve Bitkisel Yağlar Durum ve Tahmin: 2001/2002**, Durum ve Tahmin 2001-2, Yayın No:73, Ağustos, Ankara.
- T. Özudoğru, N. Akyıl, 2001, **Pamuk Durum ve Tahmin: 2001/2002**, Durum ve Tahmin 2001-1, Yayın No:58, Eylül, Ankara.
- İ. Dellal, H. Ege, 2000, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 2000/2001**, Durum ve Tahmin 2000-2, Yayın No: 48, Aralık, Ankara.
- H. Ege, İ. Dellal, 2000, **Buğday Durum ve Tahmin: 2000/2001**, Durum ve Tahmin 2000-1, Yayın No: 44, Temmuz, Ankara.
- N. Akyıl, 1999, **Pamuk Durum ve Tahmin: 1999/2000**, Durum ve Tahmin 1999-8, Yayın No: 33, Aralık, Ankara.
- H. Ege, 1999, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 1999/2000**, Durum ve Tahmin 1999-7, Yayın No: 29, Eylül, Ankara.
- Y.E. Ertürk, S. Tan, 1999, **Et ve Et Mamülleri Durum ve Tahmin: 1999**, Durum ve Tahmin 1999-6, Yayın No: 28, Ağustos, Ankara.

- S. Tan, Y.E. Ertürk, 1999, **Süt ve Süt Mamülleri Durum ve Tahmin: 1999**, Durum ve Tahmin 1999-5, Yayın No: 26, Ağustos, Ankara.
- O. Aydoğuş, H. Ege, N. Köse, 1999, **Buğday Durum ve Tahmin: 1999/2000**, Durum ve Tahmin 1999-4, Yayın No: 24, Haziran, Ankara.
- H. Ege, Y.E. Ertürk, 1999, **Yemlik Tahıllar Tahmin: 1998/99**, Tahmin 1999-3, Yayın No: 19, Mart, Ankara.
- Ş. Aksoy, A. Şener, 1999, **Yağlı Tohumlar ve Bitkisel Yağlar Durum ve Tahmin: 1997/98**, Durum ve Tahmin 1999-2, Yayın No: 18, Mart, Ankara.
- N. Akyıl, 1999, **Pamuk Tahmin: 1998/99**, Tahmin 1999-1, Yayın No: 16, Mart, Ankara.
- O. Aydoğuş, H. Ege, Y. E. Ertürk, 1998, **Buğday Tahmin: 1998/99**, Tahmin 1998-5, Aralık, Ankara.
- N. Akyıl, Y.E. Ertürk, 1998, **Pamuk Durum ve Tahmin: 1998/99**, Durum ve Tahmin 1998-4, Eylül, Ankara.
- H. Ege, Y.E. Ertürk, 1998, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 1998/99**, Durum ve Tahmin 1998-3, Temmuz, Ankara.
- O. Aydoğuş, H. Ege, Y. E. Ertürk, 1998, **Buğday Tahmin: 1998/99**, Tahmin 1998-2, Temmuz, Ankara.
- M. Pınar, N. Akyıl, S. Er ve Y. E. Ertürk, 1998, **Pamuk Durum ve Tahmin: 1997/98**, Durum ve Tahmin 1998-1, Ocak, Ankara.
- O. Aydoğuş, H. Ege, Y. E. Ertürk ve N. P. Zöğ, 1997, **Buğday Durum ve Tahmin: 1997/98**, Durum ve Tahmin 1997-1, Aralık, Ankara.